

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Факультет дошкільної педагогіки та психології
Кафедра теорії та методики дошкільної освіти

Кваліфікаційна робота магістра
«ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ
ПЕРЕКАЗУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ»

Виконала: здобувачка освітнього
Ступеня магістра, заочної форми
навчання, ОПП «Дошкільна освіта.
Практична психологія в закладах
дошкільної освіти»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Літвінова Тетяна Вікторівна

Науковий керівник:
доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Богущ Алла Михайлівна

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПЕРЕКАЗУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ.....	7
1.1. Аналіз наукових підходів та результатів досліджень із проблеми навчання дітей старшого дошкільного віку переказувати художні твори	7
1.2. Методи та прийоми навчання дітей старшого дошкільного віку переказу.....	17
1.3. Художні твори як засіб розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку та формування умінь переказу	30
Висновки з першого розділу	37
РОЗДІЛ ІІ. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПЕРЕКАЗУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ	39
2.1. Визначення рівня розвитку умінь дітей шостого року життя переказувати художні твори	39
2.2. Впровадження експериментальної методики навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів.....	57
2.3. Порівняльний аналіз результатів експериментального навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів....	67
Висновки з другого розділу	73
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	84

Вступ

У сучасних умовах розвитку суспільства особлива увага приділяється розвитку мовної особистості дитини, здатної вільно висловлювати свої думки, логічно та послідовно передавати зміст почутого тексту. Формування мовленнєвих умінь у дітей старшого дошкільного віку є важливим завданням як закладів дошкільної освіти, так і батьків, оскільки рівень розвитку мовлення впливає на розвиток пізнавальних процесів, комунікативних компетенцій, особистісних якостей дитини.

Процес навчання мови у закладах дошкільної освіти має бути спрямований на виховання мовної особистості дитини, яка поступово оволодіває лінгвістичними знаннями, вчиться відтворювати та організовувати власну мовленнєву діяльність, набуває навичок творчого й свідомого використання слова. Важливо, щоб дитина не лише правильно передавала зміст почутого тексту, а й проявляла емоційне ставлення до нього, усвідомлювала художню цінність літературного слова, прагнула зберігати та розвивати мовну культуру.

Одним із ефективних засобів розвитку мовлення є навчання дітей переказу художніх творів, який передбачає не лише відтворення змісту оповідань, казок чи віршів, а й передання емоційного забарвлення, характерів персонажів, мотивів їхніх дій. Вміння аналізувати текст, виділяти головне та другорядне, будувати логічну послідовність подій, переказувати їх власними словами сприяє розвитку зв'язного мовлення дітей.

Розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку належить до пріоритетних завдань дошкільної лінгводидактики. Актуальність цього процесу зумовлена модернізацією освітньої системи України та вимогами чинного законодавства, зокрема законів «Про освіту», «Про дошкільну освіту» [37], Базового компоненту дошкільної освіти [69].

Мовленнєва компетентність є однією з ключових характеристик особистості, яка формується у дошкільному віці (А. Богуш, М. Вашуленко, Н.Гавриш, О.Кононко, К.Кругій, Н. Луцан та ін.). Саме тому розвиток мовлення дітей дошкільного віку привертає значну увагу учених. Формування зв'язного,

зокрема монологічного мовлення, є важливою умовою становлення мовленнєвої компетентності та набуття дітьми навичок логічного, послідовного й змістовного переказування художніх творів.

Вивчення проблеми формування умінь дітей старшого дошкільного віку переказувати художні твори актуалізується через необхідність забезпечення цілісного мовленнєвого розвитку, який охоплює як розуміння тексту, так і здатність до його відтворення в усній формі. Систематична робота з переказом сприяє формуванню логічного мислення, послідовності викладу думок та адекватного використання лексичних і граматичних засобів мови. Крім того, така діяльність розвиває комунікативні навички, уміння взаємодіяти з іншими, висловлювати власну позицію та слухати співрозмовника, що є важливою складовою соціально-педагогічної компетентності дітей.

Проблема розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку не є новою у педагогічній науці та практиці. Вона досліджувалася ученими з різних аспектів: психологічного (Т.Піроженко, І.Бех), педагогічного та лінгводидактичного (Л. Березовська, А.Богуш, О.Білан, Н. Гавриш, С.Караман, С.Ласунова, Н.Маліновська, Л.Фесенко та ін. У працях учених висвітлено методичні підходи до формування мовленнєвої компетентності, розвитку зв'язного мовлення та стимулювання мовленнєвої активності дітей дошкільного віку, окреслено важливість системної роботи з розвитку мовлення, через різні види мовленнєвої діяльності. Актуальність навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів, з одного боку, і недостатнє опрацювання теоретико-методичних основ цієї діяльності, з другого, зумовили вибір теми дослідження «Теоретико-методичні засади навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну магістерську роботу виконано в рамках наукової теми кафедри теорії та методики дошкільної освіти «Освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців закладів дошкільної освіти в умовах сучасного освітнього простору» (номер державної реєстрації 0124U000210), яка включена

до тематичного плану Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально апробувати методику формування в дітей старшого дошкільного віку уміння переказувати художні твори.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми навчання дітей старшого дошкільного віку переказувати художні твори.
2. Визначити критерії, показники та рівні сформованості уміння дітей старшого дошкільного віку переказувати художні твори.
3. Розробити та апробувати експериментальну методику навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів.
4. Провести порівняльний аналіз результатів експериментального дослідження.

Об’єкт дослідження – процес формування в дітей старшого дошкільного віку уміння переказувати художні твори.

Предмет дослідження – методика навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів.

Методи дослідження включають теоретичні (аналіз науково-методичної літератури та нормативних документів з проблеми розвитку мовлення та навчання переказу художніх творів, узагальнення та систематизацію наукового досвіду, порівняльний аналіз існуючих методик), емпіричні (спостереження за мовленнєвою діяльністю дітей старшого дошкільного віку, педагогічний експеримент з апробації розробленої методики, тестування та анкетування для визначення рівня сформованості умінь переказувати художні твори, бесіди та інтерв’ювання дітей і вихователів) та статистичні й математичні методи (кількісний та якісний аналіз отриманих даних, порівняльний аналіз результатів експерименту, побудова таблиць, діаграм та графіків для наочного представлення результатів).

База дослідження. Експериментальне дослідження проводилося протягом 2024/2025 навчального року на базі Одеського закладу дошкільної освіти № 63 Одеської міської ради. Участь у експерименті взяли 44 дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення дослідження. Отримані результати мають практичну цінність для розроблення діагностичних та експериментальних методик навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів.

Апробація результатів дослідження. Основні матеріали та висновки дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та методики дошкільної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Ключові положення та результати роботи були представлені на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні освітні технології у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти» (24 жовтня 2025 р., м. Одеса).

Структура магістерської роботи. Робота включає вступ, два розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел (85 найменувань) та додатки. Загальний обсяг роботи складає 93 сторінки друкованого тексту.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПЕРЕКАЗУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

1.1. Аналіз наукових підходів та результатів досліджень із проблеми навчання дітей старшого дошкільного віку переказувати художні твори

Мовленнєвий розвиток дитини, зокрема мовленнєва компетентність, є важливим чинником становлення особистості дитини дошкільного віку. Формування мовлення дітей дошкільного віку включає мовленнєву компетентність як базову характеристику особистості дитини; мовленнєвий розвиток, що передбачає набуття умінь і навичок для ефективного функціонування мовлення; навчання мові, пов'язане із засвоєнням початкових знань про мову й мовлення та розвитком мовного чуття; мовленнєве виховання, спрямоване на формування мовленнєвої культури особистості.

Розвиток мовлення передбачає роботу над усіма його компонентами – фонетичним, лексичним, граматичним і діалогічним і спрямований на вдосконалення комунікативних умінь і навичок дитини. У процесі роботи вихователям важливо формувати сприятливі умови для розвитку мовлення дітей, шукати ефективні методики розвитку мовленнєвої особистості [16, с. 114].

Дослідження учених (А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик) засвідчують, що розвиток мовлення у дітей старшого дошкільного віку перебуває на незадовільному рівні і потребує корекції та підтримки [8, с. 56]. Мовленнєва компетентність у дітей 5-го – 6-го р.ж. проявляється у їхній здатності адекватно і доречно використовувати мову в конкретних мовленнєвих ситуаціях, висловлювати думки, бажання, наміри чи прохання, застосовуючи як мовні, так і позамовні засоби виразності (міміка, жести, рухи) [16, с. 69].

Проблемі розвитку мовленнєвої компетентності приділяли увагу як класики педагогічної науки (В. Сухомлинський, К. Ушинський, Р. Русова та ін.),

так і сучасні учені (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, Н. Луцан, Н.Маліновська та ін.).

Логіка започаткованого дослідження потребує розкриття змісту понять «мовлення», «усне мовлення», «види мовлення», що уможлиблює формування науково обґрунтованого уявлення про механізми мовленнєвого розвитку дитини, виявлення закономірностей її засвоєння та визначення особливостей становлення зв'язного мовлення, у структурі якого провідне місце належить переказу як ефективному засобу розвитку монологічного мовлення.

Мовлення – це конкретна реалізація мовних одиниць у процесі спілкування, що виявляється у звуковій чи писемній формі. Воно відображає як сам процес говоріння, так і його результат. На відміну від мови, яка є стабільною системою, мовлення змінюване й індивідуальне, адже кожна людина має власний стиль висловлювання. Якщо мова є потенціалом, то мовлення – це його практична реалізація, тобто дія та її продукт [15].

А. Богуш поняття «мовлення» – це процес цілеспрямованого використання мови для обміну інформацією, вираження думок, емоцій, впливу на інших. . Воно служить засобом організації та вербалізації думки, впливу на соціальне середовище [11, с. 110].

А. Гончаренко визначає мовлення як міру та якість володіння дитиною мовою, що відображає рівень її мовленнєвої компетентності. Мовленнєва особистість, на переконання ученого формується як індивідуальність, здатна через мовні засоби відтворювати власне сприйняття світу [26, с. 45].

Першою і найважливішою формою оволодіння мовою для дитини є саме усне мовлення [7, с. 35]. Воно виникає у процесі спілкування з дорослими й однолітками та є основою розвитку мислення, уяви, комунікативних умінь. Через усне мовлення дитина поступово засвоює словниковий запас, граматичні конструкції та інтонаційні засоби виразності.

Проблема усного мовлення досліджувалася психологами (І. Бех, Ю.Кролівець, Г. Костюк, Т. Піроженко та ін.), педагогами (І.Білодід, О.Левченко, В.Ковальчук та ін.). Питання структури усного мовлення, його

різновидів та закономірностей розвитку досліджують Д. Баранник, А. Богуш, Н.Гавриш, В. Кононенко, О. Потебня, М. Пентилюк, О. Семеног та ін. Учені розглядають усне мовлення як явище мовознавчої та педагогічної практики, підкреслюючи його значення для розвитку комунікативних умінь, формування логічного мислення, мовленнєвої культури.

Сутність поняття «усне мовлення» визначається як продуктивний тип мовленнєвої діяльності, де інформація передається за допомогою звуків мови. Усне мовлення є живим, динамічним процесом, який створюється у процесі говоріння і має як процесуальний так і результативний характер [21, с. 19-22]. Учені (І.Білодід, А. Богуш, Н. Гавриш) під усним мовленням розуміють: а) сам процес формування усних висловлювань; б) результат цього процесу – усне висловлювання, які відображають мовленнєву компетентність дитини, її здатність до використання мови у конкретних комунікативних ситуаціях [8, с. 65-66].

Розвиток усного мовлення дітей визначається взаємодією з дорослими та однолітками, що забезпечує соціалізацію, формує основи комунікативної компетентності. Якість сприйняття та розуміння інформації залежить від рівня мовленнєвої підготовки дітей, оскільки усвідомлення й передавання інформації можливі лише за умови відповідності між рівнем володіння мовою та складністю комунікативної ситуації. Усне мовлення є засобом розвитку мислення, формування логічності викладу думок і розвитку монологічної мовленнєвої компетентності [21, с.115].

Сучасні учені у галузі дошкільної лінгводидактики наголошують, що розвиток мовлення не може обмежуватися лише формуванням словесної мови. Він має охоплювати словесне, виразне, рухове й графічне мовлення [11, с. 89]. Такий підхід дає змогу глибше розкрити особистість дитини, сприяти не лише формуванню культури мовлення, а й загальної культури спілкування.

Закономірності розвитку та функціонування усного літературного мовлення досліджувала І. Білодід. Вчена наголошувала, що усне мовлення проявляється в різних формах монологу та діалогу, тобто як діалогічне та

монологічне висловлювання. За спостереженнями І. Білодід, ці форми мають специфічні характеристики: по-перше, вони відрізняються широтою та глибиною використання логічних, імпровізаційних та інших мовних елементів; по-друге, необхідно враховувати історичний контекст розвитку літературного мовлення загалом, а також особливості становлення усного літературного мовлення зокрема [8].

У сучасній лінгвістичній та методичній літературі поряд із терміном «усне мовлення» використовуються такі поняття, як «розмовне мовлення», «діалог», «діалогічне мовлення», що дозволяє комплексно оцінювати процес формування мовленнєвої компетентності дитини в різних комунікативних ситуаціях.

Мовлення поділяють на усне та писемне. Усне мовлення слугує засобом безпосереднього спілкування у присутності обох учасників комунікації, тоді як писемне забезпечує комунікацію між особами, які перебувають на певній відстані одна від одної. На думку сучасних українських лінгвістів (І. Білодід, О.Потебня), усне та писемне мовлення є взаємопов'язаними формами, які органічно переходять одна в одну, оскільки в їх основі є внутрішнє мовлення, що породжує думку. Водночас, учені зазначають, що кожна форма має свої характерні особливості. Усне мовлення відзначається більшою свободою у доборі лексики та менш суворим дотриманням граматичних норм; його варіативність більш ширша порівняно з писемним.

Для дітей дошкільного віку основним засобом оволодіння мовленням є саме усне мовлення, яке формує основу для подальшого розвитку писемних навичок, сприяє становленню комунікативної компетентності та розвитку зв'язного мовлення [11, с. 112].

Усне мовлення, зокрема діалогічне, формується в процесі безпосереднього спілкування між двома або кількома учасниками, причому кожна наступна репліка залежить від висловлювань попереднього співрозмовника. Діалогічне мовлення може відхилятися від основної теми, змінюватися, повертатися до попередньої теми, що робить його динамічним та гнучким. На відміну від діалогічного, монологічне мовлення більш підготовлене та структуроване. Воно

характеризується більш суворим порядком слів, інтонаційними засобами, логічною послідовністю викладу, що наближає його до писемного мовлення [13, с. 68].

У мовленнєвій діяльності дітей дошкільного віку контекст і ситуативність взаємопов'язані. Усне мовлення зазвичай ситуативне, оскільки виникає в конкретній комунікативній ситуації та залежить від взаємодії з оточенням. Для дітей дошкільного віку оволодіння монологічним мовленням є важливою складовою розвитку зв'язного мовлення та комунікативних навичок. Усне мовлення може бути як імпровізованим, так і заздалегідь підготовленим; мовець може обмірковувати і планувати свої висловлювання, що сприяє формуванню логічної структури переказу та адекватного вираження думок [11, с. 168].

Діалогічне мовлення виступає важливим засобом формування комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку, здатності до взаємодії, слухання та адекватної реакції на висловлювання співрозмовника. Участь у діалогах стимулює у дітей розвиток логічного мислення, гнучкості мовлення, емоційної виразності, уважного ставлення до співрозмовника [7, с. 34-35].

Одним із головних завдань розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку є формування та удосконалення монологічного мовлення, що забезпечує здатність дитини логічно, послідовно та змістовно висловлювати свої думки. У закладах дошкільної освіти для розвитку монологічного мовлення дітей застосовують дві основні форми: самостійну розповідь та переказ. Вони відрізняються тим, що при складанні самостійної розповіді дитина сама визначає зміст свого висловлювання, тоді як у процесі переказу відтворюється вже існуючий художній твір [16, с. 88]. Реалізація цього завдання відбувається через систематичну роботу з різними видами мовленнєвої діяльності, серед яких особливе місце займає переказ літературних творів. Переказ є складною формою мовленнєвої діяльності. Він передбачає не лише відтворення змісту тексту, а й його осмислення, структурування та передання основної ідеї своїми словами. Уміння переказувати сприяє розвитку логічного мислення, послідовності

викладу, розширює словниковий запас, вдосконалює граматичну будову мовлення, формує оцінні судження дітей [16, с. 89-90].

У сучасній психолого-педагогічній та методичній літературі наявні різні підходи до визначення поняття «переказ». Аналіз словників-довідників із української лінгводидактики, засвідчує, що переказ визначається як форма роботи, спрямована на розвиток мовлення і передбачає відтворення основного змісту прослуханого чи прочитаного тексту [75, с. 184]; як вид роботи з розвитку зв'язного мовлення, спрямований на передання почутого тексту в усній або письмовій формі [46, с. 205]; як вид роботи; засіб розвитку мовлення на основі поданого зразка [56, с. 87]

У методиці розвитку мовлення переказ розглядається ученими (А.Богущ, М. Вашуленко, Н. Гавриш, А. Ємець, О. Коваленко, Н. Маліновська) як один із різновидів монологічного висловлювання, для якого характерне усвідомлене та послідовне відтворення змісту літературного твору [11, с. 95]. На відміну від самостійно складеного тексту, цей вид мовленнєвої діяльності передбачає використання готового художнього матеріалу, що полегшує вибір мовних засобів, сприяє засвоєнню граматичних та лексичних структур, розвиває інтонаційну виразність і формує зв'язне мовлення дитини [8, с. 75].

За М. Вашуленком, переказ художніх творів слугує підготовчим етапом до самостійного створення дітьми власних висловлювань [14, с. 89]. Учений переконаний, що саме в процесі навчання переказу дитина оволодіває вмінням осмислювати зміст художнього твору, визначати логічну послідовність подій, добирати влучні слова та вирази для його відтворення, граматично правильно формулювати думки. Робота над переказом сприяє не лише формуванню комунікативної компетентності, а й розвитку чуття мови, творчих здібностей, збагаченню словника [14, с. 90].

М. Пентиліук зазначає, що у процесі багаторазового звернення до художніх текстів діти засвоюють закономірності побудови висловлювань різних типів, стилів і жанрів, опановують способи передавання змісту та виразні засоби мови. Під час відтворення змісту художнього твору у дітей формується здатність

використовувати слова у властивому їм значенні, знаходити найбільш влучні мовні засоби для передання задуму художнього твору, що, розвиває мовленнєву чутливість [75, с. 88].

Ефективність формування у дітей вмінь переказу залежить від організації освітнього процесу. Методика роботи над переказом передбачає поступовий перехід від аналізу тексту до його самостійного відтворення: спочатку вихователька спрямовує увагу дітей на зміст і структуру тексту, на добір слів і виразів, допомагає їм відтворити почуте у власному мовленні [8, с. 36]. Таким чином, дитина навчається розподіляти висловлювання на речення й окремі слова, усвідомлюючи внутрішню логіку мовленнєвого процесу.

Переказ художнього тексту є практичною формою навчання, у якій поєднується сприймання, осмислення й відтворення мовлення, що забезпечує засвоєння норм української літературної мови та сприяє формуванню цілісного мовленнєвого досвіду дитини [45, с. 19].

Н. Гавриш розглядає переказ як осмислене відтворення дитиною літературного зразка, наголошуючи на важливості не лише пам'яті, а й розуміння та аналізу змісту тексту [22]. Учена зауважує, що особливість переказу полягає в тому, що під час його здійснення дитина передає не лише сюжет і основний задум твору, але й зберігає стиль авторського викладу. Для цього дитина повинна добре орієнтуватися у специфіці жанру (казка, розповідь), уникати використання слів та мовних зворотів, невластивих обраному жанру, а також дотримуватися логічної послідовності та стилістичної цілісності тексту [22].

На творчому характері переказу акцентує А. Ємець. Вона розглядає його не як механічне відтворення, а як процес, що стимулює мовленнєву активність дітей, розвиває уяву, сприяє формуванню індивідуального стилю висловлювання [36, с. 16-17].

Учені (Л. Калмикова, В. Чекаліна) зазначають, що переказ є складною психічною діяльністю, у якій задіяні пам'ять, мислення, уява, увага дитини. Ця діяльність формується поступово, у процесі навчання та систематичного виконання відповідних завдань. Перед тим як дитина зможе переказати художній

текст, вона повинна навчитися уважно слухати текст, усвідомлювати його зміст, виділяти основні події та епізоди, запам'ятовувати та відтворювати логічну послідовність дій, у зв'язній та виразній формі, використовувати засоби мовної виразності під час переказу [39, с. 69].

На думку К. Крутій, Л. Зданевич у процесі навчання дітей переказу важливим є розвиток здатності творчо інтерпретувати зміст почутого, добирати адекватні мовні засоби для його передачі. Це, сприяє формуванню не лише зв'язного мовлення, а й комунікативної компетентності дітей дошкільного віку [47, с. 3-4].

М. Пентилюк розглядає переказ як вправу, в основі якої лежить відтворення змісту висловлювання і складання тексту за готовим матеріалом [75, с.169]. На думку С. Караман, переказ – це відтворення змісту почутого або прочитаного тексту, [41, с. 19]. О. Горошкіна розглядає переказ як загальне позначення завдань, пов'язаних із відтворенням чужого тексту [28].

За А. Богуш, переказ – це осмислене відтворення літературного твору в усній формі. У закладах дошкільної освіти він використовується як один із основних видів навчання дітей побудові монологічних висловлювань. Переказ сприяє розвитку інтонаційної виразності, формуванню зв'язного мовлення та мовленнєвої культури дитини [11]. У процесі переказу літературних творів діти наслідують стиль автора, відтворюють його спосіб оповіді, що допомагає засвоювати особливості побудови тексту. Більшість творів для переказу містять багаті образні описи, які стимулюють інтерес дітей, розвивають здатність описувати предмети, явища та події, а також сприяють вдосконаленню інших мовних навичок [11].

Нам імponує визначення, запропоноване А. Богуш, оскільки воно інтегрує як зміст, так і результат мовленнєвої діяльності дитини, акцентує на розвитку її особистісних і комунікативних якостей; наголошує на найважливіших моментах у роботі над розвитком у дітей умінь переказувати. Підхід ученої має особливу цінність для методики дошкільної лінгводидактики, оскільки переказ виступає

не лише засобом формування мовленнєвих умінь, а й потужним інструментом розвитку мислення, пам'яті, уяви, творчої активності дітей.

Різноманітність підходів учених до визначення поняття «переказ» свідчить про відсутність єдиної системи класифікації його видів. Водночас дошкільна практика демонструє значну різноплановість переказів, які відрізняються за змістом, метою, обсягом, наявністю або відсутністю плану, складністю виконання та додатковими завданнями, що ускладнюють процес відтворення тексту. Така різноплановість визначає потребу у систематизації методичних прийомів навчання дітей переказу художніх творів

Учені (Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, Н. Луцан, Н.Маліновська та ін.) наголошують, що систематична, цілеспрямована робота над переказом сприяє розвитку монологічного мовлення, послідовності викладу думок та загального мовленнєвого розвитку дитини [8, 11].

Отже, переказ виступає усвідомленим відтворенням художнього тексту в усному мовленні та є ефективним методом розвитку зв'язного монологічного мовлення дітей дошкільного віку. Для опанування переказом дитина має уважно слухати твір, сприймати його зміст, запам'ятовувати послідовність подій та мовні звороти, і на цій основі зв'язно відтворювати текст. У процесі навчання дітей переказу художніх творів закладається основа для розвитку зв'язного мовлення, формування умінь логічно структурувати висловлювання, добирати відповідні мовні засоби, відчувати стилістичні відтінки слова. Така діяльність сприяє не лише мовленнєвому, а й інтелектуальному та творчому зростанню дітей, формує їхній емоційний досвід, розширює світогляд, виховує любов до художньої літератури.

Навчання переказу у дошкільному віці – це комплексний процес, що поєднує засвоєння мовних знань, розвиток мовленнєвих навичок, виховання естетичного ставлення до мови, що є важливою умовою формування повноцінної мовної особистості. Педагог спрямовує дитину на активне та творче наслідування тексту, що стимулює мовленнєву активність. Використання художнього твору сприяє формуванню лексичних, граматичних та синтаксичних

навичок мовлення, що позитивно впливає на виразність мовлення. Переказ художніх творів у роботі з дітьми дошкільного віку найчастіше здійснюється на матеріалі розповідних текстів, оскільки вони є найбільш доступними для сприймання й відтворення дітьми [11]. Розповідний текст має чітку композиційну структуру, послідовний сюжет, зрозумілих персонажів, події та їхні вчинки, що дає змогу дитині легше усвідомити зміст художнього твору і логіку розвитку подій. Процес переказування залежить від якості сприймання дітьми художнього тексту. Чим яскравіше й образніше дитина уявляє події, тим точніше та змістовніше вона зможе їх відтворити [11, с. 68].

У методиці розвитку зв'язного мовлення важливо навчати дітей переказувати не лише тексти-розповіді, а й тексти-описи та тексти-роздуми, оскільки вони розширюють мовленнєвий досвід дитини, формують уміння добирати слова для характеристики предметів, явищ, почуттів; вчать висловлювати власне ставлення до змісту твору [11, с. 112].

Розповідь як тип мовлення передбачає послідовне викладення подій, які мають початок, розвиток і завершення. У роботі над переказом цього виду тексту важливо навчити дітей логічно ділити твір на частини, виділяти зав'язку, кульмінацію та розв'язку, що сприяє усвідомленню змісту [11].

Опис, на відміну від розповіді, є словесним змалюванням предметів, людей, явищ або подій, у якому основну увагу зосереджено на деталях, ознаках та враженнях. Робота над переказом текстів-описів розвиває спостережливість, точність мовлення, збагачує словник дітей назвами ознак, кольорів, форм, якостей.

Організація переказу в закладі дошкільної освіти виступає важливою складовою мовленнєвого розвитку дітей, оскільки спрямована не лише на відтворення змісту літературного твору, а й на формування вміння будувати зв'язне монологічне висловлювання [16, с. 53]. Завдяки системній роботі вихователя діти оволодівають навичками точного, логічного, послідовного та граматично правильного викладу, що сприяє розвитку їхньої комунікативної компетентності та мовленнєвої культури.

Отже, у процесі навчання дітей переказу художніх творів вихователька має добирати тексти різних типів мовлення, поступово ускладнюючи завдання, що забезпечує гармонійний розвиток зв'язного мовлення, мислення й емоційно-естетичного сприймання художнього слова.

1.2. Методи та прийоми навчання дітей старшого дошкільного віку переказу

Переказ художнього твору є одним із ефективних методів формування зв'язного монологічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Він дозволяє дитині не лише відтворювати текст, а осмислено передавати його зміст своїми словами, проявляючи при цьому індивідуальне розуміння сюжету та художніх образів. Дослідження (А. Богуш, С. Караман, М. Пентилюк) доводять, що систематичне використання переказу в роботі з дітьми сприяє розвитку мовленнєвої активності, формує здатність до логічного викладу думок, розвиває творчі навички усного мовлення [11, 41, 75].

Н. Гавриш зауважує, що переказування творів у дошкільному віці має важливе значення, оскільки діти отримують готовий приклад мовленнєвої діяльності. Знайомство з текстом, який викликає емоційний відгук та співпереживання, стимулює бажання дітей запам'ятати і відтворити його зміст [23, с. 5-7]. Отже, у процесі переказування дитина не лише тренує пам'ять і увагу, а й удосконалює мовленнєві навички, навчається правильно будувати речення, послідовно викладати події, використовувати мовленнєві засоби виразності.

Для того щоб стимулювати дітей старшого дошкільного віку до активного, емоційного та зацікавленого висловлювання, важливо створювати умови, за яких вони відчують себе в ролі зацікавленого оповідача. Як зазначає С. Караман, підвищення рівня зв'язного мовлення відбувається тоді, коли діти усвідомлюють необхідність чітко, логічно й послідовно висловлювати власні думки [41, с. 19]. Такий підхід реалізується у процесі створення мовленнєвих ситуацій. Водночас дослідження учених засвідчують, що у процесі переказування, діти старшого дошкільного віку зустрічаються з певними труднощами. Серед них – порушення

логічної послідовності викладу, наявність смислових прогалин, уривчастість висловлювання та його надмірна ситуативність. Крім того, діти обмежено застосовують складні синтаксичні конструкції, не завжди правильно добирають мовні засоби, мають труднощі у встановленні причинно-наслідкових зв'язків між подіями і діями персонажів [41, с. 20].

Для подолання зазначених труднощів, необхідно проводити цілеспрямовану роботу з організації мовленнєвої діяльності дітей, поступово ускладнюючи завдання переказу. Так, у роботі з дітьми Н. Гавриш пропонує використовувати опорні схеми, запитання та ілюстративний матеріал, які допомагають дитині зберігати логічну послідовність викладу. Важливим, на думку вченої є створення проблемних та ігрових мовленнєвих ситуацій, що мотивують дитину до складання розгорнутих висловлювань, використання мовних засобів виразності [24, с. 8].

Не менш ефективним методичним прийомом у роботі з дітьми, на думку К. Крутій, є поетапний переказ [48, с. 45]. Учена наголошує, що у роботі з дітьми процес навчання доцільно розпочинати з відтворення окремих фрагментів тексту, поступово переходячи до відтворення цілісного змісту. Такий підхід дозволяє формувати у дітей навички логічного структурування висловлювання, виділення головного та узагальнення змісту прослуханого матеріалу. Завдання виховательки у процесі роботи з дітьми полягає у цілеспрямованому формуванні у них умінь використовувати складні синтаксичні конструкції, що передбачає демонстрацію різних способів поєднання простих речень у складні, зосередження уваги на точності добору лексичних засобів. Особливе значення має залучення дітей до використання порівнянь, епітетів, означень, та інших стилістичних елементів, які збагачують мовлення, роблять його виразним і змістовним, емоційно забарвленим [48, с. 47]. Учена наголошує і на важливості розвитку інтонаційної виразності мовлення дітей, оскільки вона сприяє не лише більш точному відтворенню змісту тексту, а й формує в дітей здатність передавати настрій, характер персонажів, що є важливим у процесі розвитку мовлення [48, с. 47-48].

Схожі положення відображено у дослідженнях О. Гннзділової. У процесі переказу учена наголошує на важливості формування у дітей уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, що реалізується через запитання типу: «Чому герой так учинив?», «Що трапилося спочатку, а що було далі?». Систематичне застосування таких методичних прийомів сприяє підвищенню рівня зв'язного мовлення дітей, розвитку умінь логічно, послідовно та емоційно висловлювати свої думки [25, с. 18-19].

А. Ємець у роботі з дітьми старшого дошкільного віку пропонує організовувати ситуації писемного мовлення, коли дитина диктує власну розповідь дорослому, який фіксує текст [36, с. 17]. Надалі створений переказ зачитується одноліткам. Така методика роботи, на думку А. Ємець, сприяє формуванню впевненості дітей у власній мовленнєвій діяльності, розвитку творчих здібностей, умінь структуровано відтворювати текст. Водночас, інтерактивні ігрові та комунікативні ситуації стимулюють дітей до активного використання різноманітних мовних засобів виразності, збагачують лексичний запас, сприяють засвоєнню правил логічного побудови монологічного висловлювання [36, с. 17].

У практиці роботи з дітьми старшого дошкільного віку вагоме місце займає переказ текстів-описів. Такий тип переказу, на думку учених (К. Єгоркіна, А.Омеляненко), сприяє формуванню навичок детального та послідовного відтворення змісту почутого, збереженню логічної структури висловлювання, збагаченню лексичного запасу, активізації використання мовних засобів для точного й виразного опису предметів і явищ [35, с. 49]. Відтак, учені пропонують у роботі з дітьми старшого дошкільного віку дотримуватися поетапної методики роботи над переказу. На першому етапі діти ознайомлюються з окремими фрагментами тексту, виділяють головні ознаки та характеристики об'єкта опису, що дозволяє структурувати сприйняття матеріалу. На другому – діти відтворюють текст цілісно, дотримуючись логічної послідовності, що сприяє розвитку навичок планування мовленнєвої діяльності та виділення головного в тексті. Особливу увагу у роботі з дітьми необхідно приділяти використанню

образних слів і висловів, зокрема, порівнянь, епітетів, означень та інших стилістичних засобів, які збагачують мовлення, роблять його виразним, змістовним і емоційно забарвленим. Використання таких прийомів забезпечує розвиток комунікативних умінь дітей, підвищує інтонаційну виразність, сприяє формуванню здатності до логічного структурування та узагальнення інформації [35, с. 50].

Навчання дітей старшого дошкільного віку переказувати художні твори доцільно розпочинати з повного детального переказу, що є найпростішою формою мовленнєвої діяльності. Детальний переказ передбачає відтворення змісту тексту у повному обсязі – від початку до кінця – із збереженням послідовності подій, логічних зв'язків та емоційного забарвлення висловлювання. Цей вид роботи сприяє розвитку зв'язного мовлення, формує вміння слухати, розуміти текст, запам'ятовувати головні події та висловлювати їх у власному мовленні [21, с. 18-20].

Під час навчання переказу важливо, щоб вихователька допомагала дітям усвідомити основну думку твору, навчала передавати її через інтонацію, темп мовлення, емоційне забарвлення голосу. Формування вмінь детально переказувати художній твір має відбуватися не лише на основі прочитаного, а й на основі сприйнятого на слух тексту. Це можуть бути короткі оповідання, казки, вірші чи уривки, які вихователька читає вголос або пропонує прослухати у записі [21, с. 76].

Після засвоєння дітьми навичок детального переказу поступово вводиться вибіркового переказ, який полягає у відтворенні лише певного епізоду або фрагмента тексту. Наприклад, дітям можна запропонувати розповісти лише про вчинок головного героя або описати один момент події. Така форма роботи складніша, адже дитина має навчитися виділяти головне, відмовляючись від другорядних деталей. Робота над вибіркового переказом формує вміння аналізувати текст, порівнювати події, встановлювати логічні зв'язки, що є важливою умовою розвитку мислення й мовлення [54, с. 35].

Ще одним видом мовленнєвої діяльності є стислий переказ, який передбачає передавання лише основного змісту твору без зайвих деталей. У процесі роботи над стислим переказом діти вчаться узагальнювати інформацію, передавати головну думку коротко і послідовно, що сприяє розвитку логічного мислення й розвитку мовлення [45, с.32]. Проте через природну потребу дітей дошкільного віку у яскравих образах і деталях стислий переказ доцільно використовувати на завершальних етапах навчання, коли дитина вже вміє виділяти головне і свідомо скорочувати текст.

Творчий переказ практикується використовувати у роботі з дітьми старшого дошкільного віку, які вже мають достатній досвід відтворення текстів. Він передбачає активне творче переосмислення прочитаного: переказ від імені героя, зміна послідовності подій, додавання власних деталей або завершення історії. Творчий переказ розвиває уяву, творче мислення, здатність аналізувати поведінку персонажів, формувати власні мовленнєві висловлювання [13, с. 43].

Добираючи тексти для навчання дітей переказу, необхідно враховувати низку педагогічних умов [22, с. 74]. А саме, якщо діти вже виконували переказ певного твору в середній групі, до кінця другого півріччя старшої групи, після повторного ознайомлення з текстом, вони здатні відтворювати його логічно, послідовно та максимально повно, без додаткових уточнень і допомоги виховательки. Важливим, на початковому етапі навчання, є обсяг твору. Учені зауважують, що діти переказують короткі тексти значно легше та майже дослівно, навіть якщо за змістом і сюжетною лінією вони рівноцінні довшим творам [22, с. 74-75].

Отже, навчання дітей старшого дошкільного віку переказу необхідно здійснювати систематично, приблизно 1–2 рази на місяць у межах проведення заняття з художньо-мовленнєвої діяльності. Вибір творів для переказу потребує дотримання певних педагогічних критеріїв, як-от:

- художній твір має мати виховну цінність;
- сприяти формуванню морального, етичного та естетичного досвіду дітей;

- забезпечувати змістову та мовну доступність (мати сюжет, який відповідає життєвому досвіду дітей, та мовну форму без складних синтаксичних конструкцій);

- мати оптимальний обсяг, що відповідає рівню розвитку уваги та пам'яті дітей дошкільного віку;

- містити яскраві образні засоби та динамічний сюжет, що полегшують логічне відтворення подій;

- бути чітко структурованим, щоб діти могли виділяти головні моменти і передавати їх у правильній послідовності [11, с. 77-78].

Дотримання означених критеріїв забезпечує ефективність навчання дітей переказу, сприяє розвитку зв'язного мовлення, комунікативних умінь, творчого використання мовних засобів.

Для ефективного навчання дітей старшого дошкільного віку переказу літературних творів використовують різноманітні методичні прийоми, зокрема, демонстрація зразка читання твору, яка передбачає вибіркове виділення найбільш значущих, емоційно забарвлених уривків тексту чи окремих фраз. У процесі аналізу прочитаного твору вихователька організовує бесіду з дітьми, у ході якої ставить запитання не лише по змісту тексту, а й щодо його мовленнєвого оформлення, інтонаційних і стилістичних особливостей. Так, наприклад, доцільно запитати, яким тоном (лагідним, суворим) говорить ведмідь, яким лисиця та ін [11, с. 79].

У творах, що містять діалог, для підвищення виразності мовлення дітей доцільно застосовувати переказ за ролями. Хорове повторення окремих коротких реплік дітьми сприяє активізації мовленнєвої діяльності, засвоєнню інтонаційних засобів [23, с. 5].

Не менш ефективними прийомами, за Н. Гавриш після прослуховування дітьми художніх творів (казок, оповідань) є гра-драматизація або інсценування з використанням лялькового театру, що дає змогу дітям «прожити» текст, глибше осмислити його зміст, усвідомити психологічні та поведінкові характеристики персонажів і відтворити їх точніше під час переказу [16, с. 114].

На важливості гри-драматизації як ефективного методу розвитку зв'язного мовлення наголошувала С. Русова. Учена розглядала цей вид діяльності як один із вагомих засобів мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, наголошуючи, що його використання може набувати різних форм залежно від педагогічної мети [11]. Так, у випадку, коли вихователька організовує драматизацію за попередньо вивченими ролями та дослівним відтворенням реплік героїв, діти збагачують словниковий запас літературними зворотами, засвоюють виразність художнього мовлення. Такий підхід, як зазначає учена, надає драматизації літературної витонченості, але водночас перетворює її на засіб суто мовленнєвих вправ. Зовсім інший результат досягається тоді, коли гра-драматизація відбувається без попереднього заучування тексту, а базується на індивідуальній інтерпретації дітей. У такому випадку формується їхня словесна творчість, розвивається здатність пов'язувати мовлення з дією, ситуацією чи образом персонажа. Саме такий варіант, на думку С. Русової, відкриває перед дітьми реальні можливості для вільного висловлення власних думок та емоцій у процесі мовленнєвої діяльності [11]. Учена визначила низку вимог, дотримання яких забезпечує ефективність ігор-драматизацій. Насамперед драматизація не повинна бути ані примусовою, ані формальною. Вона має пробуджувати у дитини позитивні емоції, викликати інтерес і внутрішнє прагнення до творчості. Особливе значення має створення умов, у яких діти виявляють захоплення художнім твором, прагнуть передати його зміст і настрій своїми силами. Тільки за таких умов у них формується здатність до осмисленої інтерпретації літературних образів, виробляється потреба у творчому використанні мовленнєвих засобів [11].

Особлива увага у процесі роботи над переказом, як зазначає Н. Гавриш, повинна приділятися словниковій роботі, поясненню незнайомих слів і виразів, що впливає на усвідомлене сприйняття художнього твору, стимулює дітей до активного використання мовних засобів, розвиває здатність до точного, логічного й емоційно забарвленого відтворення тексту [16, с. 86].

Автори підручника «Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього та дошкільного віку» А. Богуш, Н. Маліновська [11] акцентують на двох підходах організації словникової роботи з дітьми дошкільного віку. Перший полягає у встановленні зв'язку між об'єктами довколишньої дійсності та словами, що їх позначають і здійснюється через безпосереднє ознайомлення з предметами і явищами довкілля із залученням різних аналізаторів. Цей підхід відіграє провідну роль у збагаченні словникового запасу дітей. Другий аспект словникової роботи пов'язаний з оволодінням загальними й абстрактними поняттями, образними словами та виразами. Формування лексичної компетентності дітей дошкільного віку, на думку учених, передбачає вирішення таких завдань:

- збагачення словника новою лексикою;
- активізація вже наявного словника;
- уточнення значення окремих слів і словосполучень;
- заміна діалектизмів та елементів говірок нормами літературної мови;
- розвиток образності мовлення шляхом засвоєння виразів художніх творів, казок, прислів'їв, приказок, скоромовок, загадок, епітетів, метафор;
- ознайомлення із багатозначністю, синонімічністю та переносним значенням слів; формування узагальнюючих понять [11, с. 103].

За А. Ємець, важливу роль у підготовці дітей до навчання переказу відіграють спеціально організовані вправи, які можуть включати як індивідуальні, так і колективні повторення слів та фраз, робота над звуковимовою, добір відповідної інтонації, відпрацювання темпу мовлення, використання наочного матеріалу для уточнення змісту твору, створення відповідного емоційного фону, що сприяє усвідомленому сприйняттю тексту, підвищує мотивацію до його переказу [36, с. 17]. Відтак, учена зазначає, що у процесі підготовчої роботи не слід детально розбирати весь твір, задавати надмірну кількість запитань, що спрямовані на механічне пригадування тексту. Основне завдання педагога полягає у стимулюванні розвитку умінь дітей логічно, послідовно та емоційно виразно відтворити зміст твору, формуванні

навичок планування майбутнього переказу, свідомого та доречного використання мовних засобів [36, с. 17].

Ефективним прийомом роботи з дітьми над переказом є використання малюнка. Після прослуховування твору вихователька може запропонувати дітям відтворити на папері епізод або образ героя, який справив на них найбільше враження, а потім на основі власного малюнка скласти переказ. Такий прийом сприяє глибшому осмисленню тексту, розвитку навичок самостійного мовлення та формуванню впевненості у висловленні власних думок. Малюнок виконує функцію опори для створення більш емоційного, виразного та інформативного переказу [22, с. 66].

У старшій групі, як зазначають А. Богуш, Н. Гавриш, ефективним є застосування прийому «творчого переказу», який передбачає зміну дійових осіб, часу або місця дії, виклад подій від першої особи, створення короткого продовження твору [8, с. 74]. Така діяльність, на думку вчених, стимулює розвиток уяви, формує здатність логічно й творчо відтворювати сюжет твору.

Для посилення емоційного сприйняття художнього твору С. Грипич у роботі з дітьми пропонує використовувати прийом «розового входження в описану ситуацію». Особливість прийому у тому, що дитина має уявити себе на місці одного з героїв художнього твору, або взаємодіяти з неживими об'єктами, що виступають учасниками подій [29, с. 73]. Таким чином, переказуючи текст від імені будь-якого персонажа, дитина стає активним учасником сюжетних подій, переживає емоції героїв, вчиться співпереживати, знаходити шляхи вирішення проблемних ситуацій.

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку учені (А. Богуш, Н. Гавриш) пропонують використовувати план переказу, який може бути складений спільно з дітьми або запропонований педагогом самостійно. Складання плану передбачає спеціальну підготовку дітей до змістовного групування інформації. Вихователька заздалегідь пропонує запитання, що висвітлюють ключові аспекти твору, після чого допомагає скласти план у вигляді орієнтирів, наприклад: 1) розпочніть розповідь з ...; далі розкажіть про ... [8, с. 56].

Для навчання дітей складанню плану переказу доцільно використовувати методики моделювання сюжету за допомогою умовних наочних схем, на яких позначено окремі фрагменти тексту. Під час роботи з такою схемою блоки послідовно заповнюються силуетними зображеннями персонажів і ключових об'єктів, що відтворюють зміст кожного епізоду. Використання подібних наочних опор суттєво полегшує процес формування зв'язного мовлення та сприяє точності висловлювань дітей [35, с. 24].

Після прочитання і аналізу твору діти самостійно обирають потрібні зображення та розташовують їх у відповідних блоках. На основі створеної схеми дошкільники можуть переказувати текст цілком або його окремі частини.

Важливе значення має зацікавленість вихователя змістом твору, який переказують діти. Увага педагога до деталей тексту мотивує дітей точніше й емоційніше відтворювати зміст твору. Керування процесом переказу може здійснюватися не лише через інтонацію запитань або зауважень, але й за допомогою інших педагогічних прийомів, що сприяють розвитку мовленнєвої компетентності та самостійності дітей [2, с. 17].

Відтак, зауважимо, що заняття з переказу художнього твору належить до одних із найскладніших видів мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. Воно передбачає неодноразове прослуховування тексту та самостійне відтворення його змісту дітьми. Використання різноманітних форм і методів переказу в роботі з дітьми сприяє активізації мовлення, розвитку уваги та підтримці інтересу до тексту. У методиці навчання дітей переказу визначено основні способи його організації, зокрема:

1. Повний (цілісний) переказ. Одна дитина відтворює весь текст твору. Цей підхід ефективний для коротких текстів, проте без додаткових творчих завдань інтерес дітей може швидко зменшуватися.

2. Переказ за частинами (командний). Діти або вихователька формують команди та розподіляють частини тексту для переказу між учасниками. Такий метод залучає більше дітей до активної участі, розвиває уважність і навички слухання, формує вміння будувати логічний зв'язний текст.

3. Колективний переказ. Діти по черзі відтворюють текст твору. Обсяг тексту визначає педагог – це може бути речення, продовження думки попереднього мовця або окремий епізод. Такий спосіб дозволяє залучити до роботи над переказом всіх дітей, вчить їх уважно слухати одне одного, підтримувати логічну послідовність розповіді, взаємодіяти у групі.

4. Інсценування за ролями. Цей метод особливо ефективний для роботи з дітьми середнього дошкільного віку. Вихователька виступає у ролі автора, допомагає розподілити ролі між дітьми, добирає атрибути, обговорює характери персонажів, звертає увагу на інтонацію, та ін. Інсценування художнього твору дітьми забезпечує високу активність, підтримує інтерес до тексту, розвиває інтонаційну виразність мовлення.

5. Творчий переказ. Проводиться з дітьми старшого дошкільного віку які мають певний досвід відтворення текстів. Він не передбачає дослівного повторення твору, а включає виконання різноманітних творчих завдань: переказ від першої особи (з позиції героя), створення нового початку або завершення твору, додавання додаткових епізодів чи введення нових персонажів. Такий підхід сприяє розвитку уяви, логічного та креативного мислення, а також формує у дітей індивідуальне, осмислене ставлення до художнього тексту [11, с. 76-78].

Використання різних способів переказу дозволяє урізноманітнити заняття, підтримувати високий рівень уваги дітей, стимулювати їхню мовленнєву активність.

Ураховуючи важливість послідовності та структурованості роботи з переказом, А.Богуш пропонує дотримуватися певної методичної схеми організації занять з переказу, що забезпечує поетапність навчання, розвиток мовленнєвих умінь, контроль за засвоєнням матеріалу дітьми [11].

Аналізуючи сучасні підходи до організації роботи з переказу художніх творів, А. Богуш визначає таку методичну структуру заняття:

1. Вступна частина, спрямована на підготовку дітей до сприйняття художнього твору, його основної ідеї та змісту.

2. Первинне читання тексту без попередження про подальший переказ, що дозволяє дітям зосередитися на розумінні сюжету.
3. Бесіда за змістом, у ході якої вихователька уточнює значення окремих слів і словосполучень.
4. Повторне читання з установкою на запам'ятовування, що готує дітей до самостійного переказу художнього твору.
5. Пауза для підготовки дітей до відповідей, під час якої вони можуть обдумати зміст і структуру майбутнього висловлювання.
6. Переказ тексту невеликою групою дітей (3–5 осіб) за активного керівництва вихователя, що допомагає контролювати послідовність, логічність і емоційність висловлювань [11, с. 234].

Доцільним є поєднання двох текстів під час заняття: перший – новий для дітей і відносно простий, другий – відомий дітям, для закріплення навичок. З набуттям досвіду та формуванням у дітей репертуару для переказування доцільно проводити заняття з переказу вже знайомих казок за власним вибором дітей. Вихователька пропонує дітям назви кількох творів для обговорення й вибору, що стимулює їхній інтерес, сприяє розвитку мовленнєвої компетентності, творчих здібностей [11, с. 235].

Науково обґрунтованим підходом у методиці навчання дітей переказу художніх творів є використання методів тренувального та оцінного характеру, спрямовані на формування у дітей вміння відтворювати зміст тексту цілісно, логічно та послідовно [9, с. 76].

Для удосконалення виразного, зв'язного, монологічного мовлення, О.Білан пропонує використовувати комплекс методичних прийомів, зокрема:

- використання підказки слова або фрази для стимулювання дітей до самостійного відтворення тексту;
- організацію спільного переказу виховательки та дитини, що дозволяє дитині поступово засвоювати логіку побудови тексту;
- завершення дитиною розпочатої вихователкою фрази;

- чергування взаємопов'язаних речень для тренування послідовності викладу і розвитку когнітивних умінь [4].

Використання зазначених прийомів сприяє не лише підвищенню рівня зв'язного мовлення, а й формує навички планування висловлювання, логічної структуризації тексту, інтонаційної виразності мовлення дітей

На думку Н. Маліновської, до ефективних методичних прийомів роботи з дітьми над переказом творів належить поетапне опрацювання тексту. Такий підхід передбачає розподіл тексту на логічні частини та послідовне відтворення їх у вигляді переказу всіма дітьми, що сприяє не лише глибшому засвоєнню змісту твору, а й формуванню в дітей уміння будувати структуроване висловлювання, логічно поєднувати думки та передавати зміст у зв'язній, монологічній формі [11].

Не менш важливою складовою освітнього процесу є педагогічна оцінка переказу. А. Богуш акцентує на важливості аналізу початкових та наступних версій відтворення тексту дітьми, для виявлення їхніх досягнень та труднощів у процесі мовленнєвої діяльності [11, с. 65]. Важливим у процесі роботи є залучення дітей до порівняння власних і колективних переказів, що дозволяє їм самостійно виявляти фрази, які потребують корекції, удосконалювати інтонаційне оформлення та окремі мовні конструкції. Такий підхід сприяє підвищенню рівня мовленнєвої діяльності, розвитку навичок самоконтролю та усвідомленого використання мовних засобів. Крім того, він формує основу для розвитку комунікативної компетентності [11, с. 66].

Організація переказу в ЗДО здійснюється в межах занять з мовленнєвого спілкування. У процесі навчання педагог ставить завдання щодо розвитку зв'язного монологічного мовлення, прагнучи навчити дітей точно, логічно, послідовно й граматично правильно передавати зміст літературного твору, а також забезпечити яскравість і виразність висловлювань.

Методика проведення занять із навчання переказу визначається віковими особливостями дітей, рівнем сформованості їх зв'язного мовлення, педагогічними цілями та характером літературного матеріалу. У рамках

методики застосовуються різноманітні форми організації, прийоми роботи, а також окреслюються конкретні вимоги до літературних творів. Результативність освоєння переказу залежить від індивідуальних та вікових особливостей дітей, зокрема від рівня розвитку їх монологічної компетенції [10, с.76].

Отже, організація роботи з переказу у закладі дошкільної освіти потребує системного та поетапного підходу, що передбачає використання різноманітних методів і прийомів, адаптованих до вікових та індивідуальних особливостей дітей. Застосування повного, командного, колективного, інсценованого та творчого переказу забезпечує розвиток мовленнєвої компетентності дітей, логічного мислення та уяви, сприяє формуванню комунікативних навичок.

1.3. Художні твори як засіб розвитку мовлення та формування умінь переказу

Дошкільне дитинство є важливим періодом у розвитку особистості дитини, оскільки саме в цей період закладаються основи комунікативної компетентності, відбувається засвоєння соціальних норм та правил поведінки, розвиваються когнітивні та емоційні здібності, що сприяє формуванню мовленнєвої компетентності. Мовлення у дошкільному віці виступає не лише засобом пізнання довколишнього світу, а й основним інструментом соціальної взаємодії, самовираження, формування мислення, вирішення комунікативних і пізнавальних завдань [8].

Особливе значення в процесі розвитку мовлення дітей дошкільного віку відіграють твори художньої літератури, які з перших років життя дитини є важливим чинником її особистісного і мовленнєвого розвитку.

Питання розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури вивчали І. Біла, А. Богуш, Г. Ватаманюк, Н. Гавриш, А.Ємець, О. Кочерга та інші. Учені зауважують, що художнє слово не лише збагачує пізнавальний досвід дитини, а й сприяє усвідомленню закономірностей природних явищ, знайомить з історичними подіями, вводить дитину у сферу людських почуттів, міжособистісних взаємин; розвиває здатність до логічного

осмислення подій. Завдяки літературним творам дитина набуває досвіду співпереживання, формує вміння аналізувати поведінку персонажів, оцінювати їхні вчинки та мотиви, усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки в сюжеті. У цьому контексті А. Богуш зазначає, що художній твір, активізує мислення дитини через слово, збагачує сенсорний досвід, необхідний для розвитку пізнавальних здібностей [11, с. 176]. Отже, важливим елементом твору є «чуттєвий образ», який допомагає дитині краще розуміти сюжет і ключові ідеї твору.

Г. Ватаманюк також звертає увагу на взаємозв'язок чуттєвого та мисленнєвого сприйняття дітьми художнього твору. У наукових доробках ученої доведено, що під час слухання художнього твору діти не тільки запам'ятовують зміст, а осмислюють події, співпереживають героям, аналізують мотиви їхніх дій [12, с. 234]. Отже, робота з художніми творами допомагає дітям виділяти головні події, передавати сюжет, характеризувати персонажів, пояснювати їхні вчинки, що сприяє розвитку зв'язного мовлення та комунікативної активності дітей. Поряд із цим, читання й обговорення художніх творів збагачує словник дітей, формує відчуття ритму й мелодійності, розвиває здатність до використання образних слів і виразів. У процесі обговорення творів художньої літератури діти набувають уміння виділяти основні події, характеризувати персонажів, оцінювати їхні дії та вчинки, що стимулює розвиток логічного мислення, уміння висловлювати свою думку.

Художні твори діти сприймають неоднаково:

- як джерело інформації;
- форму розваги;
- інтелектуальне завдання;
- засіб засвоєння моральних норм і соціальних правил поведінки в суспільстві [12, с. 235].

Усі літературні твори поділяються на три категорії: епос, лірика та драма, що відрізняються своєю структурою та жанровими особливостями (рис. 1.1).

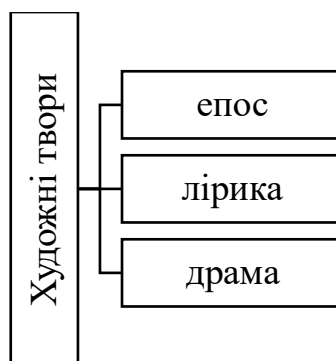

Рис. 1.1. Структура та жанри літературних творів

До епосу належать оповідання, повість, роман, новела, роман-епосея, нарис; лірика охоплює романс, гімн, оду, елегію, епіграму та послання; драма представлена комедією, трагедією та драмою.

У закладах дошкільної освіти в роботі з дітьми використовують казки, оповідання, вірші, твори усної народної творчості, зокрема приказки, прислів'я, забавлянки, заклички, лічилки, колискові та ін. Робота з цими творами сприяє формуванню навичок виділення основних подій, характеристики персонажів, оцінювання їхніх дій та мотивів, уміння переказувати текст.

На важливості соціалізуючої функції художньої літератури в роботі з дітьми наголошувала А. Капська. Учена зазначала, що у процесі сприйняття художнього слова у дітей формується вміння взаємодіяти з однолітками, налагоджувати взаємини в колективі, уникати конфліктів, виявляти толерантність до інших [40, с. 43].

За Т. Качак, Л. Круль художній текст виступає складним когнітивно-мовленнєвим середовищем, яке стимулює розвиток уяви, логічного та асоціативного мислення, сприяє формуванню навичок осмисленого сприйняття інформації. Використання художніх творів у педагогічній практиці ЗДО дозволяє інтегрувати мовленнєвий розвиток із соціально-емоційним і пізнавальним розвитком дитини, створюючи передумови для формування комунікативної компетентності, мовленнєво-творчого самовираження дитини [42, с. 107].

Учені (Т. Піроженко, Т. Поніманська) зауважують, що ознайомлення дітей із художніми творами у дошкільному віці відбувається через поєднання емоційного та раціонального компонентів. Так, розуміння казки формується на основі безпосереднього емоційного ставлення дитини до подій і переживання за її героїв, що зумовлює активну включеність у сюжет. Така емоційно-ціннісна основа є важливим підґрунтям для формування вмінь переказу, адже діти прагнуть відтворити події, які їх вразили, використовуючи власні мовні засоби виразності [66, 67].

К. Крутій доводить, що дошкільний вік є сенситивним періодом для формування світосприйняття дитини, коли вона може відображати у мовленні суперечливість реального життя та власне ставлення до подій і персонажів. У процесі переказу художніх творів ці уявлення уточнюються та оформлюються у зв'язне усне висловлювання [48]. Учена зазначає, що переказ дає змогу дитині структурувати інформацію, виділяти головні події, характеризувати персонажів, пояснювати їхні дії. Крім того, методично обґрунтована робота з текстом формує у дітей навички емоційного співпереживання, розвиває творчу уяву, стимулює пізнавальну активність, оскільки, повноцінне пізнання довколишньої дійсності неможливе без залучення дітей до засобів художньої літератури [48].

Як наголошує Г. Ватаманюк, знання, отримані через казки, оповідання, допомагають дітям усвідомлювати норми взаємодії, спираючись на моральні цінності. Художні образи формують у дітей уявлення про правила й закони життя, сприяють засвоєнню цінностей добра, правди, краси. Водночас казковий сюжет створює сприятливі умови для розвитку фантазії та творчого мислення, стимулює уяву, емоційне співпереживання [12, с. 234].

За спостереженнями Г. Беленької, під час слухання літературних творів діти створюють уявні образи подій і персонажів, які стають основою для відтворення сюжету у власній інтерпретації. Уміння прогнозувати подальший розвиток подій, пояснювати мотиви й дії героїв дозволяє дошкільникам не лише точніше передавати зміст твору, а й будувати логічні, послідовні та емоційно насичені перекази [2, с. 18].

Отже, художні твори виступають ефективним засобом розвитку мовлення та формування умінь переказу дітей дошкільного віку. Робота над переказом художніх творів формує не лише мовленнєві навички, а й критичне осмислення сюжету, розуміння мотивів персонажів та власне ставлення до змісту твору.

А. Богуш зазначає, що художній твір надає дитині готові мовні конструкції, цінність яких полягає у тому, що вони слугують опорою для формування власного мовлення [11, с. 54]. Використовуючи готові мовні зразки, дитина вчиться точніше передавати зміст твору, характеризувати персонажів, висловлювати власні думки. Переказ художніх творів, за А. Богуш, відіграє важливу роль у розвитку мовлення дітей дошкільного віку, оскільки забезпечує готовий зразок усного висловлювання, стимулює емоційне сприйняття тексту, сприяє розвитку співпереживання, формує мотивацію запам'ятовувати та відтворювати почуте. Відтак, учена зауважує, що у процесі переказування діти старшого дошкільного віку можуть зустрічатися з певними труднощами, зокрема:

- порушенням зв'язності та логічної послідовності викладу, смисловими пропусками, проявами ситуативності та частковості;
- обмеженим використанням фразового мовлення та складних синтаксичних конструкцій;
- недостатньо виваженим добором мовних засобів;
- ускладненням встановлення причинно-наслідкових зв'язків та взаємозв'язків між діями дійових осіб [11, с. 112].

На переконання Н. Богданець-Білоscanенко, цінність переказу полягає в активізації мовленнєвої діяльності дітей, розширенні словникового запасу, удосконаленні мовної граматики. У процесі переказу перед дитиною постає конкретне завдання: відтворювати та переказувати текст, що сприяє формуванню правильного мовлення та вміння логічно й зв'язно розповідати. Дитина усвідомлює, що під час переказу вона не повідомляє дорослому нічого нового; її висловлювання носить виключно інформаційний характер [6].

Взаємозв'язок між змістом художнього твору та життєвим досвідом дітей старшого дошкільного віку детально розглянуто у дослідженнях Н. Гавриш. Учена наголошує, що сила емоційного впливу літературного твору на дитину залежить від рівня розвитку її естетичного сприйняття, яке формується поступово: у дошкільному віці закладаються основи цього процесу, а повна його реалізація відбувається пізніше [16, с. 35]. Важливим чинником розуміння художнього твору дітьми, на думку Н. Гавриш, є зацікавленість змістом і сюжетом, що сприяє більш близькому й усвідомленому сприйняттю персонажів, дозволяє відстежувати перебіг подій, аналізувати їх, співпереживати героям [16, с. 35-36].

Отже, через емоційне сприйняття художніх творів діти набувають здатності осмислювати події, оцінювати їхні мотиви, аналізувати поведінку персонажів. Учена зауважує, що діти старшого дошкільного віку здатні сприймати художню форму літературного твору більш глибоко і комплексно. Вони розрізняють прозові та віршовані жанри за ритмом, мелодійністю та іншими характерними ознаками; легко запам'ятовують поетичні твори, використовують римування. Уміння відрізнити художню форму позитивно впливає на розвиток емоційної чутливості дітей, формує естетичний смак та уподобання у сприйманні літературних творів.

Для ефективного розвитку у дітей старшого дошкільного віку навичок переказу, Г. Ватаманюк рекомендує дотримуватися педагогічних принципів щодо їх добору, а саме:

- художній твір повинен мати зрозумілий і доступний сюжет, що не лише привертає увагу дитини, а й сприяє формуванню етичних, естетичних та соціальних уявлень. Сюжетна лінія має бути логічно послідовною та завершеною, а персонажі – яскравими і характерними, з чітко визначеними мотивами дій, щоб сприяти аналізу подій і розвитку причинно-наслідкових зв'язків;

- мовленнєва форма твору повинна бути доступною для дітей дошкільного віку. Для цього використовуються короткі, чіткі та зрозумілі фрази без

ускладнених граматичних конструкцій, що полегшує сприймання тексту та сприяє детальному його переказу. Текст має містити яскраві, образні мовні засоби – точні визначення, метафори, епітети, які збагачують словниковий запас дітей та стимулюють розвиток уяви. Використання лексичних і стилістичних елементів формує емоційний відгук на сюжет, підтримує зацікавленість до тексту та активізує процес усного відтворення змісту;

- для забезпечення ефективності освітньої діяльності художній твір має бути не великокий за обсягом із урахуванням рівня розвитку уваги та пам'яті дітей 6-го р.ж. Сюжетні епізоди доцільно поділяти на логічні частини, що полегшує запам'ятовування та послідовне відтворення подій. Крім того, для кращого засвоєння матеріалу текст можна доповнювати ілюстраціями або схемами, які візуально підтримують зміст та сприяють більш точному переказу [12, с. 135-136].

Дотримання вище перелічених педагогічних принципів добору художніх творів забезпечує розвиток зв'язного мовлення дітей, сприяє формуванню комунікативної компетентності та підготовці до творчої діяльності.

Учені (А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик) визначили критерії добору художніх творів для читання дітям старшого дошкільного віку, як-от:

- ідейна спрямованість книги, зокрема моральна характеристика героїв;
- висока художня майстерність та літературна цінність твору, що визначається єдністю змісту та форми;
- доступність тексту та відповідність його віковим і психологічним особливостям дітей з урахуванням особливостей їхньої уваги, пам'яті, мислення, інтересів та життєвого досвіду;
- сюжетна цікавість і чіткість композиції; а також наявність конкретних педагогічних завдань, які твір може реалізувати [8].

А. Богуш наголошує, що завдання виховательки під час сприйняття дітьми художнього твору полягає не в нав'язуванні власних оцінок, а у сприянні розвитку здатності дітей самостійно осмислювати сюжет, події та поведінку персонажів. Учена зауважує, що, під час слухання казки дитина, занурюючись у

власний внутрішній світ, створює уявне чарівне царство, де кожна мрія може здійснитися [11].

Важливе значення у процесі переказу художніх творів відіграють методи, які застосовує вихователька під час роботи з дітьми. Серед них особливо ефективними є:

- Етичні бесіди, під час яких діти аналізують дії та мотиви персонажів, оцінюють їхні вчинки та засвоюють норми моральної поведінки.
- Питання та обговорення, що стимулюють мислення та мовленнєву активність, допомагають виділяти головні події та розкривати сюжет.
- Сюжетні інсценізації та драматизації, які дозволяють дітям відтворювати події твору власними словами, співпереживати героям та поглиблювати емоційне сприйняття.
- Планування переказу, коли вихователь пропонує схему або ключові запитання, що допомагають дітям логічно відтворювати послідовність подій.
- Використання ілюстрацій та наочних матеріалів, що підтримують уявлення дітей про сюжет та персонажів, полегшують запам'ятовування та розвиток усного мовлення [12].

Застосування цих методів забезпечує комплексний розвиток мовленнєвих навичок дітей, формує здатність до самостійного мислення, критичного осмислення художнього твору, стимулює інтерес до читання й творчої діяльності.

Висновки з першого розділу

Аналіз сучасних наукових досліджень (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, Н. Луцан, Н.Маліновська та ін.) засвідчує актуальність проблеми навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів як ефективного засобу розвитку зв'язного мовлення. Учені наголошують, що процес переказу є багатокомпонентним явищем, яке поєднує сприймання, осмислення, запам'ятовування, відтворення та творчу трансформацію художнього тексту. Переказ виступає важливим етапом у мовленнєвому

становленні дитини. Він сприяє формуванню вмінь логічно, послідовно та емоційно висловлювати думку, розвиває пам'ять, увагу, уяву, формує здатність до аналізу художнього тексту.

У сучасній науково-методичній літературі визначено ключові поняття, що складають методологічний апарат проблеми, зокрема: «мова», «мовлення», «зв'язне мовлення», «переказ». Усвідомлення змісту означених понять дає змогу науково обґрунтовано підходити до організації методики навчання дітей переказу, добору відповідного змістового матеріалу та ефективного використання художнього слова в освітньому процесі. Художній текст у цьому контексті виступає не лише зразком літературної мови, а й джерелом естетичних вражень, моральних орієнтирів та духовного збагачення дитини.

Учені (А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, Н. Луцан) підкреслюють, що переказ художніх творів має проводитися поетапно: від сприймання змісту до його аналізу, від відтворення з опорою на допоміжні засоби (питання, ілюстрації, плани) до самостійного, творчого переказу. Така організація роботи розвиває здатність дитини усвідомлювати структуру тексту, виділяти основну думку, логічно будувати висловлювання, використовувати засоби мовленнєвої виразності.

Особливу роль у процесі навчання переказу відіграє добір художнього матеріалу. Зміст художніх творів має відповідати віковим особливостям дітей, бути доступним, емоційно насиченим, близьким до дитячого досвіду. Використання різних жанрів – казки, оповідання, вірші – сприяє не лише розвитку мовлення, а й формуванню морально-естетичних почуттів, збагаченню словникового запасу та культури мовлення.

Важливим аспектом сучасної методики є застосування ігрових, наочних і творчих прийомів у процесі переказу. Такі методи, як драматизація, складання плану, добір заголовків, ілюстрування епізодів, допомагають дітям глибше усвідомити зміст твору, розкрити власне бачення подій, підвищують мовленнєву активність та інтерес до художнього слова.

Отже, аналіз наукових джерел засвідчує, що навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів є одним із найважливіших напрямів розвитку зв'язного мовлення. Цей процес сприяє формуванню комунікативної компетентності, розвитку мислення, пам'яті, уяви, вихованню естетичного сприймання та любові до художнього слова. Ефективність навчання переказу залежить від цілісного методичного підходу, що поєднує педагогічну майстерність вихователя, добір художніх текстів і використання сучасних прийомів роботи з літературним матеріалом.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПЕРЕКАЗУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

2.1. Визначення рівня розвитку умінь дітей шостого року життя переказувати художні твори

Для визначення рівня розвитку умінь дітей шостого року життя переказувати художні твори, було проведено педагогічний експеримент, який складався з трьох етапів: констатувального, формувального та контрольного.

Мета констатувального етапу полягала у виявленні стану роботи вихователів закладів дошкільної освіти щодо формування в дітей старшого дошкільного віку вмінь переказувати художні твори, а також у визначенні рівнів їх сформованості.

На цьому етапі було розроблено діагностичну методику, що дала змогу дослідити рівень володіння дітьми старшого дошкільного віку навичками переказу художніх творів; визначено критерії та показники сформованості вмінь переказу; з'ясовано особливості організації роботи з переказу художніх текстів у закладах дошкільної освіти.

Експериментальна робота на констатувальному етапі дослідження передбачала:

- аналіз діяльності вихователів закладів дошкільної освіти щодо навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів;
- виявлення рівнів сформованості в дітей старшого дошкільного віку умінь переказувати художні твори;
- вивчення поінформованості батьків стосовно їхньої ролі у розвитку мовленнєвих умінь дітей.

Експериментальне дослідження проводили протягом 2024/2025 навчального року на базі Одеського закладу дошкільної освіти № 63 Одеської міської ради. Участь у експерименті взяли 44 дітей старшого дошкільного віку (22 дітей – експериментальна група (ЕГ) та 22 дітей – контрольна група (КГ)).

Для вивчення особливостей роботи вихователів закладів дошкільної освіти з навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів були розроблені опитувальники для вихователів та батьків.

Розглянемо результати, отримані в ході опитування вихователів закладів дошкільної освіти (див. Додаток А).

Аналіз результатів анкетування вихователів ЗДО засвідчив, що на перше запитання анкети, що стосувалося поняття «художній твір», більшість педагогів дали нечіткі, розпливчасті відповіді. Так, 28 % педагогів визначили художній твір як оповідання, 22 % – як будь-яку книгу, яку читають дітям, 40 % – як усю художню літературу, 10% – як будь-який текст для читання. Це свідчить про недостатню методичну підготовленість педагогів і потребу у підвищенні їхньої обізнаності щодо сутності художніх творів у процесі навчання дітей дошкільного віку переказу.

Щодо другого запитання анкети «Які жанри художньої літератури Ви використовуєте для навчання дітей переказу творів?», то 80% вихователів зазначили «оповідання, казки»; 10% додали «вірш, байку»; 6% «казки, оповідання»; 4% – «легенди». Жоден із педагогів не згадав малі жанри усної народної творчості, що свідчить про недостатнє використання фольклорних творів для розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь дітей дошкільного віку.

На третє запитання анкети, щодо наявної художньої літератури у групах, відповіді педагогів засвіжчили обмеженість вибору книг. Так, 18 % вихователів користуються хрестоматіями, 16% – книжками-картинками, 12% – творами Н.Забіли та Т. Шевченка, 10% – літературою, яку приносять батьками, 8% – книгами з методичного кабінету. Це свідчить про недостатнє забезпечення груп сучасними виданнями, що ускладнює формування інтересу дітей до художніх творів і їхнього переказу.

На четверте запитання анкети, «Чи облаштований у Вашій групі куточок книги або міні-бібліотека для дітей?», 28% вихователів відзначили наявність куточка книги, 72% – повідомили про часткове облаштування (книги на столах чи в шафах). Це свідчить про недостатню організацію умов для самостійного ознайомлення дітей із художньою літературою.

На запитання анкети, щодо видів роботи з дітьми за змістом художніх творів, 38 % вихователів зазначили, що проводять читання, розповіді та бесіди з дітьми за змістом художніх творів, 12 % – читають і демонструють ілюстрації, працюють над переказом оповідань, 8 % педагогів організовують ігри за змістом художніх творів, 22 % – драматизації казок, 12% – заучування віршів. Щодо запитання анкети, «Як часто Ви проводите заняття з розвитку умінь переказу художніх творів?, то 80% вихователів проводять заняття один раз на тиждень, решта 20% – під час інтегрованих занять. Така частота занять не сприяє досягненню системного розвитку умінь переказу у дітей старшого дошкільного віку.

Аналіз відповідей на запитання анкети щодо з'ясування, які прийоми вихователі використовують для підтримання інтересу дітей до змісту художніх творів, засвідчив, що 26% вихователів використовують інтонаційне читання, 24% – вказівки та погляд, 23% – ілюстрації, 17% – риторичні запитання; 8% – міміку, жести.

Аналіз відповідей на восьме запитання анкети – «Які труднощі виникають у дітей під час навчання переказу художніх творів?» дав змогу з'ясувати основні проблеми, з якими зустрічаються педагоги у процесі розвитку зв'язного

мовлення дітей. Зауважимо, що близько 37 % педагогів зазначили, що найтипівішими труднощами є обмежений словник дітей, недостатній рівень розуміння змісту тексту (28 %), труднощі у вираженні власних емоцій і ставлення до персонажів (24 %), невпевненість дітей у власних силах (11 %).

Дев'яте запитання анкети було спрямоване на з'ясування того, як вихователі оцінюють зацікавленість дітей у переказуванні художніх творів, дав змогу визначити рівень мотивації та емоційного залучення дітей до цього виду мовленнєвої діяльності.

Результати анкетування засвідчили, що 41 % вихователів вважають зацікавленість дітей високою – діти із задоволенням переказують знайомі твори, виявляють емоційність, охоче беруть участь у колективних обговореннях, прагнуть самостійно відтворити зміст тексту. 38 % опитаних оцінили зацікавленість як середню, зазначаючи, що активність дітей залежить від теми твору, його емоційного змісту, прийомів, які використовує вихователька під час роботи. 21% вихователів відзначили низький рівень інтересу, пояснюючи це тим, що деякі діти швидко втрачають увагу, відчують труднощі у побудові висловлювання.

Отже, отримані дані свідчать, що більшість дітей дошкільного віку проявляють позитивне ставлення до переказування художніх творів, однак рівень їхньої зацікавленості значною мірою залежить від педагогічної майстерності вихователя, уміння створити емоційно сприятливу атмосферу, добирати змістові твори та ефективно поєднувати традиційні й творчі методи розвитку мовлення.

Подальше дослідження передбачало вивчення поглядів батьків щодо створення умов для ознайомлення дітей з художньою книжкою сімейному оточенні (див. Додаток Б). Проаналізуємо отримані дані.

Так, на перше запитання анкети «Які види дитячих книг є у вас вдома?» більшість батьків (61%) відповіли, що дома переважають книжки-розмальовки, українські казки, забавлянки. 16% батьків зазначили наявність більш різноманітного дитячого фонду, до якого входять книжки з ілюстраціями,

книжки-картинки, книжки-скриньки, дитячі журнали («Смайлик», «Кузя»). 23% опитаних батьків зазначили, що дитячі книги практично замінені мультфільмами та комп'ютером, що свідчить про обмеженість доступу дітей до художньої літератури у домашньому оточенні та недостатнє заохочення дітей художньою книгою.

Щодо другого запитання анкети «Як часто Ви читаєте дитині художні книги?» більшість батьків засвідчили відсутність традиції щоденного читання. 87% респондентів відповіли «не читаємо взагалі», 8% – «читаємо час від часу», 5% зазначили, що читають дітям у вихідні дні. Це свідчить про слабку мотивацію та недостатню організацію часу для спільного читання в колі сім'ї.

На третє запитання анкети «Хто читає дитині книги і коли?» 43% батьків вказали, що основним читачем 3% батьків вказали, що основним читачем є мама, при цьому читання відбувається переважно у вечірню годину, перед сном. 27% респондентів зазначили, що книги читає тато, зазвичай у вихідні дні. 18% батьків повідомили, що обидва батьки чергуються у читанні, 12% опитаних зазначили, що інколи книги читають інші члени родини (старші брати, сестри, бабуся).

Щодо наступного запитання анкети «Де зберігаються дитячі книги вдома?» батьки дали різноманітні відповіді, відтак лише 8% зазначили книжкову шафу, 46% – полиці поряд із іграшками, 31% – в дитячій кімнаті, 15% респондентів повідомили, що немає конкретного місця для зберігання книжок, що свідчить про недостатнє розуміння цінності організованого доступу дітей до художньої літератури.

На п'яте запитання анкети «Чи виявляє Ваша дитина інтерес та ініціативу щодо читання книг?» відповіді батьків були неоднозначними. Негативну відповідь надали 35% опитаних, 56% зазначили, що дитина проявляє інтерес, але дуже рідко, і лише 9% респондентів відзначили активну зацікавленість дітей у читанні.

На запитання анкети «Чи обговорюєте Ви з дитиною зміст прочитаного?» 42% батьків відповіли, що рідко обговорюють книги, 36% – іноді, 22% – практично ніколи.

Наступне запитання анкети було спрямоване на з'ясування того, чи заохочують батьки дитину переказувати прочитані книги. Відповіді респондентів розподілилися таким чином: 18% батьків відповіли, що мотивують дітей переказувати прочитане; 55% зазначили, що роблять це час від часу, залежно від настрою дитини або теми твору; 27% опитаних зазначили, що не заохочують дитину до переказу.

На восьме запитання анкети «Які методи Ви використовуєте, щоб зацікавити дитину дошкільного віку художньою книгою?» засвідчив, що батьки застосовують різні підходи до формування у дитини інтересу до книжок. 40% респондентів вказали, що основним способом є спільне читання, ігрові методи, зокрема драматизація, створення власних історій за мотивами книги. 18% зазначили, що стимулюють інтерес дитини через візуальні матеріали – ілюстрація, словесні заохочення, обговорення сюжету та запитання, що спонукають дитину до переказу, висловлення думки.

Здійснений аналіз анкетування батьків засвідчив, що у більшості родин відсутня системна робота з організації читання художніх творів, обмежена доступність книг та системність читання, що засвідчує необхідність активної участі батьків у формуванні інтересу дітей до художньої літератури та створення сприятливого середовища для розвитку умінь переказу художніх творів.

У ході дослідження було проведено аналіз чинних освітніх програм для дітей старшого дошкільного віку з метою з'ясування, як у програмному забезпеченні реалізуються завдання розвитку умінь у дітей старшого дошкільного віку переказувати художні твори.

Результати аналізу освітньої програми «Дитина» [31], «Українське дошкілля» [3], «Я у світі» [85] щодо формування навичок переказу художніх

творів та розвитку літературних умінь дітей старшого дошкільного віку відповідно до вимог програми узагальнено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Назва освітньої програми	Літературне образотворення	Літературно-розвивальний простір
«Дитина»	Вчити підтримувати бесіду за змістом художнього твору, відповідати на запитання, формулювати власні, запитувати, ділитися враженнями стосовно сюжету, персонажів на основі рефлексії їхніх вчинків, аргументувати думку	Залучати дітей до різних видів діяльності за змістом художньої літератури, інтегруючи з ігровою діяльністю, театралізованою, художньо-продуктивною.
Українське дошкільля	Літературна діяльність. Освітні завдання	Читання та розповідання
	Відповідати на запитання за змістом художнього твору, робити висновки, спрямовані на з'ясування мотивів учинків дійових осіб	Вчити самостійно й емоційно передавати зміст літературних творів, зберігаючи послідовність сюжету; розуміти моральний зміст подій
«Я у світі»	Літературне мистецтво	Художньо-практична діяльність
	Відновлювати, пригадувати послідовність подій, установлювати різноманітні смислові зв'язки всередині літературного твору та між різними творами; розуміти не лише дії літературних персонажів, а доступні їй мотиви їхньої поведінки	Передавати словами свої враження про прослухане, почуте, знаходити та використовувати у мовленні засоби виразності, брати участь у бесіді за змістом художнього твору, висловлювати свої

		враження, переживання, зіставляти два художні твори близькі за змістом, темою, ідеєю; передавати своє ставлення до персонажів літературного твору, формулювати оцінно-етичні судження
--	--	---

Аналіз чинних освітніх програм дозволив зробити висновок, що в усіх розглянутих програмах передбачені завдання з літературного розвитку дітей старшого дошкільного віку та визначено зміст роботи з художньою літературою. Водночас жодна з програм не містить чітко окреслених завдань і методичних рекомендацій щодо формування навичок переказу художніх творів, що свідчить про наявність методичної прогалини та підкреслює актуальність дослідження теоретико-методичних засад навчання дітей переказу художніх текстів.

Наступним завданням констатувального етапу дослідження було визначення критеріїв, показників та рівнів розвитку умінь дітей шостого року життя переказувати художні твори

Опишемо їх.

Когнітивно-мовленнєвий критерій характеризує рівень сформованості мовленнєвих умінь дітей старшого дошкільного віку, необхідних для логічного, зв'язного та точного відтворення змісту художнього тексту.

Показники:

- правильне та логічне відтворення змісту художнього твору;
- доречність слововживання під час переказу.

Емоційно-змістовий критерій відображає здатність дитини до емоційного сприймання, осмислення і відтворення внутрішнього змісту художнього твору.

Показники:

- розуміння мотивів поведінки персонажів, змісту їхніх вчинків;
- вияв емоційного співпереживання героям, адекватне передавання емоційного забарвлення тексту під час переказу.

Оцінно-комунікативний критерій включає здатність дитини до участі у колективному обговоренні художнього твору, усвідомленої оцінки поведінки персонажів, ставлення до прочитаного.

Показники:

- участь у діалозі за змістом художнього твору, висловлення власних суджень;
- оцінювання поведінки героїв, зіставлення їхніх вчинків із власними уявленнями про добро і справедливість.

До кожного показника в межах визначених критеріїв були дібрані діагностичні завдання, що дозволили оцінити рівень сформованості навичок переказу художніх творів у дітей старшого дошкільного віку. Опишемо їх.

Когнітивно-мовленнєвий критерій

Показник 1: правильне та логічне відтворення змісту художнього твору

Завдання 1

Мета: визначити здатність дитини переказувати текст у правильній послідовності та логічно відтворювати події.

Процедура виконання: Дитині пропонується прослухати короткий художній твір. Після цього вихователька просить: «Розкажи, що відбулося спочатку, що було потім, і чим закінчилася історія». Відповідь оцінюється за послідовністю подій, правильністю відтворення ключових деталей і логічністю викладу.

Завдання 2

Мета: виявити здатність дітей відновлювати порядок подій у творі.

Процедура виконання: Вихователька демонструє картки з ілюстраціями подій сюжету у довільному порядку. Дитина має розташувати їх правильно та переказати історію поетапно, зберігаючи логічну послідовність

Показник 2: доречність слововживання під час переказу.

Завдання 1

Мета: визначити здатність дитини використовувати відповідні слова для передачі змісту твору.

Процедура виконання: Дитині пропонується переказати прослуханий або прочитаний короткий твір. Вихователька спостерігає, наскільки влучно дитина добирає слова для опису подій і персонажів, чи уникає повторів, чи використовує синоніми у мовленні.

Завдання 2

Мета: перевірити використання словника під час пояснення змісту художнього твору.

Процедура виконання: Під час переказу вихователька ставить перед дитиною уточнювальні запитання: «Яке слово можна використати замість «великий»?», «Як можна назвати головного героя по-іншому?» Дитина має дібрати альтернативні, доречні слова для точного і виразного викладу.

Опишемо рівні сформованості навичок переказу художніх творів у дітей старшого дошкільного віку за когнітивно-мовленнєвим критерієм.

Достатній рівень (Д) – дитина переказує твір повністю, логічно, послідовно, активно використовує багатство словника та синоніми;

Задовільний рівень (З) – дитина переказує твір із незначними пропусками або невеликою перестановкою подій, словниковий запас обмежений, іноді повторює одні й ті самі слова;

Низький рівень (Н) – дитина переказує твір фрагментарно, без логічної послідовності, не вживає синоніми або інші варіанти слововживання, пропускає ключові події.

Результати виконання дітьми старшого дошкільного віку завдань за когнітивно-мовленнєвим критерієм наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати виконання дітьми старшого дошкільного віку
завдань за когнітивно-мовленнєвим критерієм
(констатувальний етап у %)

Група	Когнітивно-мовленнєвий критерій						Середнє арифметичне		
	П 1			П 2					
	Д	З	Н	Д	З	Н	Д	З	Н

ЕГ	18,2	35,6	46,2	17,6	36,2	46,2	17,9	35,9	46,2
КГ	18,8	35,2	46	17,3	36	46,7	18	35,6	46,4

Умовні позначки:

ЕГ – експериментальна група;

КГ – контрольна група;

Д – достатній рівень;

З – задовільний рівень;

Н – низький рівень

П 1 – правильне та логічне відтворення змісту художнього твору;

П 2 – доречність слововживання під час переказу.

Аналіз результатів виконання дітьми завдань за показниками когнітивно-мовленнєвого критерію засвідчують, що рівень сформованості мовленнєвих умінь дітей старшого дошкільного віку щодо переказу художніх творів на констатувальному етапі експерименту був переважно задовільним та низьким.

За показником П1 – правильне та логічне відтворення змісту художнього твору достатній рівень сформованості спостерігався лише у 17,9 % дітей експериментальної групи та 18 % дітей контрольної групи. Діти переказали твір дотримуючись логічної послідовності подій, відтворювали сюжет, використовували різноманітні мовні засоби.

Задовільний рівень продемонстрували 35,9 % дітей експериментальної групи та 35,6 % дітей контрольної групи. Діти на цьому рівні переказували твір із незначними пропусками або перестановкою окремих подій, словниковий запас був обмеженим.

Низький рівень спостерігався у 46,2 % дітей експериментальної групи та 46,35 % дітей контрольної групи. Діти на цьому рівні переказували твір фрагментарно, без логічної послідовності, пропускали ключові події, не використовували синоніми та мовні засоби виразності.

Проілюструємо виконання дітьми завдань за емоційно-змістовим критерієм.

Показник 1: розуміння мотивів поведінки персонажів, змісту їхніх вчинків.

Завдання 1.

Мета: виявити здатність дітей усвідомлювати причини дій персонажів, оцінювати їхні вчинки.

Процедура виконання: вихователька зачитувала дітям казку, наприклад, «Рукавичка», «Коза-Дерева». Після прослуховування вихователька ставила запитання: чому тварини заходили в рукавичку по черзі, чому Коза-Дерева поводитися нахабно з іншими персонажами, як би ти вчинив (ла) на місці героя, якого образили. Додатково дітям пропонували розповісти, що вони відчували під час опису дій персонажів, дати оцінку їхніх вчинків.

Завдання 2.

Мета: виявити здатність дітей аналізувати мотиви поведінки персонажів та наслідки їхніх дій.

Процедура виконання: дітям пропонується прослухати казку «Котик і Півник». Після цього вихователька ставить запитання: чому півник вирішив розпочати співати, як котик відреагував на дії півника, що могло б змінити події казки, якби ви вчинили. Діти повинні пояснити мотиви героїв, розповісти, що вони відчували під час казки, оцінити правильність (неправильність) вчинків персонажів.

Показник 2: вияв емоційного співпереживання героям, адекватне передавання емоційного забарвлення тексту під час переказу.

Завдання 1.

Мета: визначити здатність дітей старшого дошкільного віку до емоційного співпереживання персонажам та адекватного відтворення емоційного забарвлення художнього твору під час переказу.

Процедура виконання: вихователька пропонує дітям прослухати казку «Рукавичка». Після прослуховування казки діти по черзі переказують сюжет казки своїми словами, зосереджуючись на емоційних станах персонажів. Після цього вихователька ставить запитання, спрямовані на виявлення розуміння переживань героїв, наприклад, які емоції відчували звірята, намагаючись

розміститися у рукавичці; як персонажі ставилися один до одного; які емоції виникли у дитини під час слухання казки.

Завдання 2.

Мета: з'ясувати здатність дітей старшого дошкільного віку емоційно реагувати на події та переживання персонажів художнього твору.

Процедура виконання: дітям пропонується прослухати українську народну казку «Пан Коцький». Після прослуховування вихователька ставить запитання: «Як почувався Пан Коцький, коли його вигнали з дому?», «Що він відчував, коли тварини почали його боятися?», «Чи було йому приємно, що всі його вважають найсильнішим?». Під час бесіди спостерігається, чи дитина здатна передати емоційний стан героїв, співпереживає їм, висловлює власне ставлення до подій.

Опишемо рівні сформованості мовленнєвих умінь дітей старшого дошкільного віку за емоційно-змістовим критерієм у процесі навчання переказу художніх творів.

Достатній рівень (Д). Дитина розуміє зміст художнього твору, правильно визначає мотиви поведінки персонажів, уміє логічно пояснити їхні вчинки. Під час переказу демонструє емоції, передає настрій героїв за допомогою інтонації, міміки, тембру голосу. Мовлення емоційно насичене, послідовне, \що свідчить про сформованість емоційно-сміслового сприйняття художнього тексту.

Задовільний рівень (З). Дитина в цілому розуміє зміст твору та дії персонажів, однак не завжди усвідомлює їхні мотиви. Емоційне ставлення до героїв виявляється частково; спостерігається недостатня інтонаційна виразність для передавання почуттів. Мовлення є логічним, але позбавлене емоційного забарвлення, що свідчить про часткову сформуваність емоційно-сміслового розуміння художнього тексту.

Низький рівень (Н). Дитина поверхово сприймає зміст художнього твору, не розуміє логіки вчинків персонажів. Емоційне співпереживання відсутнє або проявляється ситуативно. Мовлення є фрагментарним, монотонним, без інтонаційної виразності. Емоційне забарвлення тексту не відтворюється, що

свідчить про несформованість емоційно-сміслового сприйняття художнього твору.

Результати виконання дітьми старшого дошкільного віку завдань за емоційно-змістовим критерієм представлено в таблиці 2.3. (Див. Таблицю 2.3.)

Таблиця 2.3.

Результати виконання дітьми старшого дошкільного віку
завдань за емоційно-змістовим критерієм
(констатувальний етап у %)

Група	Емоційно-змістовий критерій						Середнє арифметичне		
	П 1			П 2					
	Д	З	Н	Д	З	Н	Д	З	Н
ЕГ	15,3	33,2	51,5	14,6	36	49,4	15	34,6	50,4
КГ	15	33,7	51,3	14,3	35,7	50	14,6	35	50,4

Умовні позначки:

ЕГ – експериментальна група;

КГ – контрольна група;

Д – достатній рівень;

З – задовільний рівень;

Н – низький рівень

П 1 – розуміння мотивів поведінки персонажів, змісту їхніх вчинків;

П2 – вияв емоційного співпереживання героям, адекватне передавання емоційного забарвлення тексту під час переказу.

Аналіз результатів виконання завдань за емоційно-змістовим критерієм представлений у Таблиці 2.3. засвідчує, що рівень сформованості мовленнєвих умінь дітей старшого дошкільного віку щодо емоційного сприймання та розуміння художніх творів на констатувальному етапі експерименту був переважно задовільним і низьким. Так, за показником П1 – розуміння мотивів поведінки персонажів та змісту їхніх вчинків достатній рівень сформованості спостерігався у 15 % дітей ЕГ та 14,6 % дітей КГ. Діти цього рівня могли самостійно пояснити мотиви вчинків персонажів, передавали загальну логіку сюжету, оцінювали дії героїв.

Задовільний рівень продемонстрували 34,6 % дітей експериментальної групи та 35 % дітей контрольної групи. Діти відтворювали основні мотиви поведінки персонажів, проте допускали незначні помилки в поясненні їхніх вчинків, опускали окремі деталі сюжету.

Низький рівень спостерігався у 50,4 % дітей експериментальної групи та 50,65 % дітей контрольної групи. Діти переказували мотиви та вчинки героїв фрагментарно, не завжди правильно оцінювали їхню поведінку, не могли адекватно передати логіку подій.

За показником П2 – вияв емоційного співпереживання героям та адекватне передавання емоційного забарвлення тексту під час переказу, спостерігалася аналогічна картина: достатній рівень сформованості був у 15 % дітей експериментальної групи та 14,6 % дітей контрольної групи; задовільний рівень засвідчили 34,6 % дітей ЕГ та 35 % дітей КГ; низький рівень спостерігався у 50,4% дітей ЕГ та КГ.

Таким чином, результати дослідження свідчать, що 50,4 % дітей ЕГ та КГ перебували на низькому рівні, що свідчить про недостатньо сформовану у них здатність до співпереживання персонажам, адекватного передавання емоційного забарвлення тексту, усвідомленого розуміння мотивів поведінки героїв. Така ситуація вказує на потребу цілеспрямованої роботи з розвитку емоційної та смислової компетентності під час навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів.

Проілюструємо виконання дітьми завдань за оцінно-комунікативним критерієм.

Показник 1: Участь у діалозі за змістом художнього твору, висловлення власних суджень.

Завдання 1.

Мета: виявити вміння дітей старшого дошкільного віку брати участь у діалозі за змістом художнього твору, висловлювати власні судження.

Процедура виконання: Вихователька пропонує дітям послухати українську народну казку «Коза-дереза». Після прослуховування казки

вихователька ставить запитання: «Чому Коза вигнала Зайчика з хатки?», «Як ти вважаєш, чи правильно вона вчинила?», «Кому з героїв ти співчував (співчувала)?», «Як би ти повівся (повелася) на місці Зайчика?». У процесі діалогу спостерігається, чи дитина бере участь у розмові, логічно та послідовно висловлює свою думку, аргументує судження, виявляє емоційне ставлення до змісту казки.

Завдання 2.

Мета: виявити здатність дітей старшого дошкільного віку підтримувати діалог за змістом художнього твору, робити висновки.

Процедура виконання: Вихователька зачитує дітям українську народну казку «Півник і двоє мишенят». Після читання казки вихователька запитує дітей: «Хто з героїв був працьовитим, а хто – ледачим?», «Чому Півник розсердився на мишенят?», «Що б ти зробив (ла), щоб усі жили дружно?». Під час бесіди педагог визначає, чи може дитина об'єктивно оцінити поведінку персонажів, робити висновки морального характеру, аргументовано висловлювати свою позицію, дотримуватися правил ведення діалогу.

Показник 2: Оцінювання поведінки героїв, зіставлення їхніх вчинків із власними уявленнями про добро і справедливість.

Завдання 1.

Мета: з'ясувати вміння дітей старшого дошкільного віку оцінювати поведінку персонажів художнього твору, співвідносити її з власними уявленнями про добро і справедливість.

Процедура виконання: Вихователька зачитує дітям українську народну казку «Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат». Після прослуховування казки, вихователька запитує дітей: «Як ти вважаєш, чому Лисичка обдурила Вовка?», «Чи справедливо вона вчинила?», «Як би ти повадився (лась) на місці Вовка?». У процесі бесіди визначається, чи вміє дитина розпізнавати добрі та погані вчинки, аргументувати свою думку, оцінювати моральні якості героїв.

Завдання 2.

Мета: виявити розуміння дітьми старшого дошкільного віку поняття справедливості на прикладі поведінки героїв української народної казки «Кривенька качечка».

Процедура виконання: дітям пропонується прослухати українську народну казку «Кривенька качечка». Після прослуховування вихователька запитує дітей: «Як поводитися качечка у хаті стареньких?», «Чому вона допомагала їм, хоча вони її не впізнали?», «Як ти вважаєш, чи справедливо, що вона пішла від них?». У процесі бесіди з дітьми педагог звертає увагу на те, чи здатна дитина співвідносити вчинки персонажів із власними уявленнями про добро, щирість, вдячність.

Опишемо рівні сформованості мовленнєвих умінь дітей старшого дошкільного віку за оцінно-комунікативним критерієм у процесі навчання переказу художніх творів.

Достатній рівень (Д). Діти цього рівня беруть участь у діалозі за змістом художнього твору, виявляють ініціативу у висловленні власних суджень, логічно та послідовно аргументують свою думку; демонструють розуміння мотивів поведінки персонажів, співвідносять їхні вчинки із власними уявленнями про добро, чесність, справедливість. У бесіді використовують розгорнуті висловлювання, вживають засоби мовної виразності, проявляють емпатію, дають оцінку поведінці персонажів на основі моральних норм.

Задовільний рівень (З). Діти здебільшого підтримують діалог після запитань виховательки, висловлюють власну думку, проте не завжди можуть її аргументувати. Оцінка поведінки персонажів є поверхневою, без детального аналізу причин і наслідків учинків героїв твору. Висловлювання часто короткі, іноді повторюють слова виховательки або фрагменти тексту казки. Емоційне ставлення до героїв виявляється частково, діти не завжди здатні пояснити, чому та чи та поведінка є доброю або поганою.

Низький рівень (Н). Діти виявляють пасивність під час обговорення художнього твору, відповідають коротко, невпевнено. Не розуміють змісту

запитань виховательки. Висловлювання непослідовні, фрагментарні, без логічного зв'язку. Дитина не вміє зіставляти поведінку героїв із власними моральними уявленнями, не розрізняє позитивних і негативних учинків, не виявляє емоційного відгуку на події чи переживання персонажів.

Результати виконання дітьми старшого дошкільного віку завдань за оцінно-комунікативним критерієм представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Результати виконання дітьми старшого дошкільного віку
завдань за оцінно-комунікативним критерієм
(констатувальний етап у %)

Група	Оцінно-комунікативний критерій						Середнє арифметичне		
	П 1			П 2					
	Д	З	Н	Д	З	Н	Д	З	Н
ЕГ	14,6	34,5	50,9	13,7	35,3	51	14,2	34,9	50,9
КГ	14,2	33,8	52	14	35,6	50,4	14,1	34,7	51,2

Умовні позначки:

ЕГ – експериментальна група;

КГ – контрольна група;

Д – достатній рівень;

З – задовільний рівень;

Н – низький рівень

П 1 – участь у діалозі за змістом художнього твору, висловлення власних суджень;

П 2 – оцінювання поведінки героїв, зіставлення їхніх вчинків із власними уявленнями про добро і справедливість.

Аналіз результатів виконання дітьми старшого дошкільного віку завдань за когнітивно-мовленнєвим критерієм (Таблиця 2.4) засвідчив, що рівень сформованості умінь дітей старшого дошкільного віку щодо переказу художніх творів на констатувальному етапі експерименту був низьким (50,9% дітей ЕГ та 52% дітей КГ).

Достатнього рівня за показником П1 – уміння відтворювати зміст художнього твору досягли 14,6 % дітей експериментальної групи та 14,2 %

дітей контрольної групи. Діти цього рівня брали активну участь в обговоренні, висловлювали власні судження, аргументували свої думки, зіставляли поведінку героїв із власними уявленнями про добро і справедливість.

Задовільний рівень засвідчили 34,5 % дітей експериментальної групи та 33,8 % дітей контрольної групи. Діти переказували основні події твору, висловлювали судження, проте не завжди могли надати об'єктивну оцінку поведінки героїв твору.

За показником П2 – оцінювання поведінки героїв та зіставлення їхніх вчинків із власними уявленнями про добро і справедливість, спостерігалася аналогічна тенденція: достатній рівень засвідчили у 13,7 % дітей ЕГ та 14% дітей КГ; задовільний рівень засвідчили 35,3 % дітей ЕГ та 35,6 % дітей КГ. Більша половина дітей 51 % КГ та 50,4% ЕГ знаходилися на низькому рівні.

Таким чином, результати констатувального етапу дослідження свідчать, що більшість дітей старшого дошкільного віку перебували на низькому рівні розвитку умінь переказувати художні твори, що вказує на необхідність цілеспрямованої роботи з формування у дітей старшого дошкільного віку умінь переказу художні твори.

2.2. Впровадження експериментальної методики навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів

Формувальний етап експериментального дослідження був спрямований на перевірку ефективності розробленої методики навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів. Основною метою цього етапу стало формування в дітей цілісної системи мовленнєвих умінь, необхідних для свідомого, послідовного й емоційно виразного відтворення змісту художніх творів.

Завдання формувального етапу передбачали:

1. Формування в дітей інтересу до художнього слова та усвідомлення його змісту.

2. Розвиток уміння логічно відтворювати зміст прочитаного твору відповідно до його структури та сюжетної лінії.
3. Збагачення словникового запасу дітей образними словами та виразами.
4. Формування вміння адекватно передавати емоційне забарвлення тексту, виражати власне ставлення до подій і персонажів.
5. Виховання культури усного мовлення, розвиток діалогічного й монологічного мовлення у процесі роботи з художніми творами.

Формувальний експеримент проводився у природних умовах освітнього процесу Одеського закладу дошкільної освіти № 63 Одеської міської ради. Участь у експерименті взяли 22 дітей старшого дошкільного віку які увійшли до експериментальної групи.

Зміст роботи з дітьми було побудовано на принципах доступності, системності, послідовності, інтеграції змісту художніх творів з іншими видами діяльності дітей (ігровою, пізнавальною, театралізованою).

Експериментальна методика навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів передбачала поетапну роботу. Так, на підготовчому етапі робота з дітьми старшого дошкільного віку була спрямована на створення сприятливого емоційного фону для сприймання дітьми художнього тексту, формуванні позитивної мотивації до художньо-мовленнєвої діяльності, пробудженні інтересу до змісту художнього твору.

Задля емоційного налаштування дітей на сприйняття художнього твору, активізації мовлення, вихователька проводила ігрову вправу «Відгадай героя за описом». Вихователька зачитувала дітям короткі описи знайомих казкових персонажів, наприклад: «Я руда, низького росту, хитра я і довгохвоста», або «Буркотливий, вайлуватий, ходить лісом дід кошлатий, одягнувся в кожушину, мед шукає і ожину». Діти повинні відгадати, про кого йде мова; пояснити, за якими ознаками вони здогадалися. Після цього вихователька запитувала: «А як ви ставитеся до цього героя?», «Чому він вам подобається або не подобається?». В яких казках присутній цей персонаж. Такий прийом сприяв розвитку уваги,

умінню виділяти характерні риси персонажів, формуванню позитивного ставлення до літературного твору.

Велике значення на формувальному етапі дослідження приділяли збагаченню словника дітей. Для цього використовували мовленнєві ігри, як-от: «Добери слово». Вихователька називала слово, наприклад, «веселий», а діти по черзі добирали до нього синоніми – «радісний», «щасливий», «задоволений». Далі діти добирали антоніми – «сумний», «похмурий», «невеселий». Під час виконання вправи вихователька пояснювала значення нових слів, звертала увагу на їх уживання у мовленні. У грі «Хто більше добре епітетів» вихователька пропонувала дітям назвати якомога більше прикметників до поданого іменника, наприклад, «ліс». Діти добирали різні варіанти: «зелений», «тихий», «густий», «чарівний», «темний», «дрімучий». Далі вихователька пропонувала дітям скласти речення або короткий опис, використовуючи дібрані слова. Наприклад: «У темному густому, дрімучому лісі співають пташки», «Зелений ліс стоїть тихий і казковий». Під час виконання цього завдання діти вчилися узгоджувати слова в роді, числі, відмінку, правильно будувати синтаксичні конструкції, добирати влучні слова для передання власних вражень.

На підготовчому етапі дослідження використовували вправи, спрямовані на розвиток чуття слова, активізацію словника, вдосконалення граматичних умінь дітей. Наприклад, вправа «Закінчи речення» мала на меті навчити дітей логічно завершувати висловлювання, добирати слова за змістом і настроєм. Вихователька розпочинала речення: «У казковому лісі жив...», «На галявині розцвіла...», «З неба впала...», діти по черзі продовжували речення, добираючи різні варіанти. Далі вихователька просила пояснити, чому саме такий варіант дитина обрала, заохочуючи до коротких пояснень і міркувань. Така вправа розвивала вміння будувати зв'язне висловлювання, тренувала уяву, логічне мислення.

Для активізації дієслівного словника використовувалася вправа «Що робить герой?». Вихователька називала персонажа відомої дітям казки –

наприклад, Котика з казки «Котик і півник» - і запитувала: «Що робить котик?» Діти відповідали: «Готує обід», «Співає пісеньку», «Працює у хаті», після чого вихователька просила утворити коротке речення чи мікротекст. Так діти вчилися послідовно будувати розповідь, вживати дієслова у відповідних формах.

Для розвитку емоційного ставлення до тексту пропонували вправу «Скажи з почуттям». Вихователька зачитувала уривки з відомих казок або окремі репліки персонажів і пропонувала дітям повторити їх з різним емоційним забарвленням: радісно, сумно, сердито, здивовано. Наприклад, фраза «Ой, лишенько мені!» могла вимовлятися по-різному – голосно й схвильовано або тихо й сумно. Ця вправа допомагала дітям усвідомити, що інтонація є важливим засобом виразності мовлення, який підсилює зміст висловлювання.

Ефективною була гра «Добери слово до малюнка». Вихователька демонструвала дітям ілюстрації із зображенням тварин, предметів чи подій і пропонувала дітям назвати, що вони бачать, дібрати до кожного зображення слова-ознаки, дії, порівняння. Наприклад, до малюнка із зайчиком діти добирали слова: «сіренький», «спритний», «полохливий», складали речення або розповідь-опис.

Для активізації граматичних умінь використовували гру «Закінчи речення». Вихователька починала фразу: «У казці лисичка була...», а дитина повинна була її закінчити: «хитра і спритна», «лукава, але красива». Це сприяло формуванню граматично правильного мовлення, розвитку фантазії й уяви.

Окрім мовленнєвих ігор, на формувальному етапі дослідження проводили бесіди за знайомими художніми текстами, спрямовані на підготовку дітей до самостійного переказу. Наприклад, казка «Рукавичка». Після виразного читання вихователька уточнювала зміст окремих епізодів за допомогою запитань: «Хто першим знайшов рукавичку?», «Хто прийшов наступним?», «Що сталося в кінці?» Такі запитання допомагали дітям усвідомити послідовність подій, логіку сюжету та підготуватися до детального переказу.

Далі проводили вправу «Віднови послідовність». Вихователька на занятті з художньої літератури роздавала дітям картки з малюнками, які відображали основні події казки. Завданням було розкласти їх у правильній послідовності, а далі за кожним малюнком розповісти, що відбувалося. Це сприяло розвитку вміння будувати зв'язний текст.

Для розвитку творчої самостійності пропонували вправу «Додай свою частинку». Після переказу вихователька пропонувала дітям придумати власне закінчення або доповнення до казки: «Що було далі, коли всі звірі вибігли з рукавички?» Це завдання активізувало мовленнєву ініціативу дітей, стимулювало творчу уяву, розширювало лексичний запас.

Вправа «Переказ у парі»

Процедура виконання. Двоє дітей по черговому продовжували розповідь: перша – початок, друга – продовження і кінець. Така форма роботи навчала взаємодії у спілкуванні, умінню слухати один одного, доповнювати висловлювання співрозмовника.

Основний етап був спрямований на навчання дітей різним видам переказу художніх творів (детальному, вибіркового, стислому, творчому). Діти 6-го року життя опановували структуру тексту, вчилися дотримуватися послідовності подій, передавати основну думку, використовувати засоби мовної виразності для створення зв'язного тексту.

Діти старшого дошкільного віку вчилися цілісно переказувати текст дотримуючись послідовності подій. Наприклад, після прослуховування казки «Пан Коцький» вихователька ставила запитання: «Що відбувалося на початку казки?», «Який зачин казки?», «Що відбулося після того, як...?», «Як закінчилася казка?». Діти відтворювали сюжет, передавали мотиви героїв, використовувати різноманітну лексику для опису дій і почуттів героїв, наприклад: переляканий, хитра, гордий, здивований, спритна, веселий. У процесі роботи діти добирали епітети, порівняння, щоб зробити свою розповідь виразнішою. Для закріплення матеріалу вихователька пропонувала дітям скласти у вигляді малюнків, наприклад: дід виганяє kota; лисичка знаходить

кота; кіт стає Пан Коцьким; лисичка запрошує звірів у гості; усі тікають від Пана Коцького.

Діти виконували різноманітні вправи, як-от: «Постав запитання до тексту». Після прочитання (прослуховування) казки вихователька заохочувала дітей самостійно ставити запитання до сюжету, персонажів, їхніх учинків. Наприклад: «Чому дід вигнав кота?», «Як лисичка поставилася до нього?», «Чому звірі злякалися Пана Коцького?».

Вправа «Опиши героя»

Дітям пропонували обрати будь-якого персонажа казки й описати його словами, не називаючи імені. Інші діти мали здогадатися, про кого йде мова. Наприклад: «Він пухнастий, має вуса, любить дрімати на печі, але в казці став справжнім паном».

Вправа «Закінчи речення»

Процедура виконання. Вихователька починає речення, а дитина завершує його, відновлюючи зміст казки: «Коли Лисичка знайшла кота, вона...», «Звірі злякалися, бо...», «Казка закінчилася тим, що...».

Вправа «Малюємо розповідь»

Процедура виконання. Діти створюють ілюстрацію до улюбленого епізоду казки, після чого усно описують свій малюнок, пояснюючи, що відбувається на зображенні.

Вправа «Герой говорить»

Процедура виконання. Вихователька пропонує дітям «оживити» персонажів: говорити від імені героя, передаючи його почуття, інтонацію, характер. Наприклад: «Я, Пан Коцький, грізний і могутній!», «Я, Лисичка, найхитріша в лісі!».

Робота над навчанням дітей старшого дошкільного віку вибіркового переказу полягала в тому, щоб навчити дітей передавати не лише окремі епізоди, а й виділяти найважливіше у сюжеті художнього твору, зберігаючи логіку та послідовність подій. Метою такої діяльності було формування у дітей

вміння виокремлювати головне від другорядного, зосереджувати увагу на ключових подіях.

Так, наприклад, у процесі роботи над казкою «Рукавичка» вихователька пропонувала дітям не переказувати весь текст, а лише на ту частину, коли тварини знаходили рукавичку та поселялися в ній. У процесі роботи з дітьми вихователька ставила запитання: «Хто першим знайшов рукавичку?», «Які звірі поселилися після нього?», «Що трапилося, коли їх стало забагато?». Діти вчилися коротко й послідовно відтворювати саме цей епізод, не заглиблюючись у деталі, які не стосувалися основного змісту.

Для розвитку вміння вибіркового переказу окрім спеціально розроблених вправ і завдань у роботі з дітьми використовували спеціальні прийоми й вправи.

Проілюструємо прикладами.

Вправа «Знайди головне»

Процедура виконання. Вихователька зачитувала дітям уривок з казки, після чого просила назвати найважливіші події або дії героя. Наприклад: «Що було найголовніше в тому, як Лисичка знайшла kota?».

Вправа «Скороти розповідь»

Процедура виконання. Вихователька пропонувала дітям переказати частину тексту, намагаючись скоротити її так, щоб не втратити основного змісту. Наприклад: замість детального опису дій звірів у казці «Пан Коцький», дитина узагальнює: «Звірі злякалися і втекли».

Вправа «Передай думку одним реченням»

Процедура виконання. Вихователька пропонувала дітям сформулювати основну ідею прослуханого уривку казки. Наприклад: «Усі злякалися Пана Коцького, бо думали, що він страшний звір».

Вправа «Порівняй героїв»

Процедура виконання. Вихователька пропонувала дітям переказати лише ті епізоди, де розкриваються відмінності у вчинках чи рисах двох персонажів (наприклад, Кіт і Лисичка, Засць і Ведмідь).

Робота над стислим переказом передбачала формування в дітей старшого дошкільного віку вміння скорочено, але змістовно передавати основний зміст художнього твору, не порушуючи логічної послідовності подій, відокремлювати головне від другорядного, узагальнювати зміст прослуханого тексту, передавати його в скороченій формі.

Задля розвитку вміння стислого переказу дітям пропонували знайомі казки й оповідання В. Сухомлинського невеликого обсягу, наприклад «Кривенька качечка», «Гуси лебеді», оповідання «Ледача подушка», «Квітка і метелик», «Добре слово». Після прочитання або прослуховування вихователька ставила запитання, які спонукали дітей зосередитися лише на головних подіях: «Що відбувалося на початку казки?», «Що було найважливішим у середині?», «Як закінчилася історія?»

Під час обговорення діти разом із вихователькою складали короткий план переказу, у якому зазначали лише ключові моменти сюжету. Наприклад, у роботі над казкою «Кривенька качечка» діти пригадували основні події, називали дійових осіб; далі разом із вихователькою визначали ключові частини сюжету.

Наприклад: Дід і баба знаходять качечку. Качечка допомагає дідові й бабі. Качечка повертається до річки.

Під час переказу вихователька звертала увагу дітей на послідовність подій, інтонаційну виразність, використання образних слів і виразів («кривенька», «золоті пір'ячка», «чарівна дівчина»). Для кращого запам'ятовування діти могли користуватися опорними малюнками, що відображали кожен пункт плану.

Вправа «Три речення»

Процедура виконання. Діти переказували зміст казки лише трьома реченнями. Наприклад: казка «Коза-Дереза». «Дід і баба мали козу, яка обдурила їх. Вона вигнала звірів з хатки. Лисичка допомогла повернути хату.»

Вправа «Скороти розповідь»

Процедура виконання. Вихователька читала короткий уривок і просила дітей передати його зміст коротко, своїми словами.

Наприклад: замість «Мишка-шкряботушка знайшла рукавичку, залізла в неї, щоб зігрітися, і сиділа тихенько, бо надворі було холодно» – дитина каже: «Мишка сховалася в рукавичку, бо було холодно».

Вправа «Коротка розповідь за малюнками»

Процедура виконання. Вихователька пропонувала дітям розглянути серію малюнків до казки. Після їх перегляду, діти мали розповісти лише найважливіше, опускаючи деталі

Такі завдання сприяли розвитку в дітей умінь лаконічного, логічного й зв'язного мовлення, виховували уважність до змісту тексту, навичок узагальнення.

Важливе місце в роботі над переказом займає навчання дітей старшого дошкільного віку творчого переказу. Цей вид діяльності сприяє розвитку в дітей уяви, фантазії, мовленнєвої ініціативи. У процесі роботи з дітьми вихователька створювала умови для розвитку в них творчого мовлення, креативності, використовуючи знайомі казки, оповідання. Так, наприклад, після читання казки «Рукавичка» дітям пропонували уявити, що сталося, якби тварини не посварилися, або що було б, коли в рукавичку забігло ще інше звірятко. Такі запитання стимулювали дітей до творчого мислення, створення нового сюжету.

Під час роботи над казкою «Колобок» вихователька пропонувала дітям змінити кінцівку, наприклад: «Що могло б статися, якби Колобок не зустрів Лисичку?» або «Куди б він міг покотитися далі?». Діти складали цікаві історії, використовуючи емоційно забарвлені слова, добирали епітети, порівняння.

Для розвитку творчого переказу ефективними були вправи: Закінчи казку» – діти придумували продовження або іншу розв'язку знайомого сюжету; «Зміни героя» – дітям пропонували уявити, як би змінився сюжет, якби головним героєм стала інша істота; «Казка навпаки» – діти переказували знайому історію з погляду іншого персонажа (наприклад, від імені Лисички чи

Вовка); «Додай нову подію» – вихователька зачитувала початок казки, діти придумували її продовження, зберігаючи логіку викладу.

У процесі таких завдань діти вчилися послідовно висловлювати свої думки, добирати засоби мовної виразності, що відповідають ситуації, виражати власне ставлення до подій. Творчий переказ сприяв розвитку емоційно-ціннісного досвіду дітей, творчого самовираження у мовленнєвій діяльності.

На заключному етапі дослідження основна увага в роботі з дітьми була спрямована на формування у них умінь самостійно переказувати художні твори без допоміжних засобів. Метою цього етапу було перевірити, наскільки діти засвоїли способи логічного, послідовного, виразного відтворення змісту художнього твору та вміють користуватися набутими мовленнєвими навичками в нових ситуаціях.

Під час проведення занять вихователька поступово підвищувала рівень самостійності дітей, спонукаючи їх самих відтворювати зміст твору без додаткових підказок. Для самостійного переказу добиралися короткі твори з чіткою структурою і морально-виховним змістом, наприклад, оповідання В.Сухомлинського: «Добре слово», «Синиця і хлопчик», «Півень і жайворонки», «Якщо хочеш бути красивим» та ін. Процес роботи складався з кількох етапів, зокрема:

- читання або прослуховування тексту. Вихователька читала твір виразно, з відповідною інтонацією, щоб діти глибше сприйняли його зміст;
- бесіда за змістом. Обговорювали головних героїв, їхні вчинки, настрій, мотиви поведінки. Діти формували власні оцінки подій;
- підготовка до переказу. Діти визначали послідовність подій, виділяли зачин, основну частину, кінцівку;
- самостійний переказ. Кожна дитина відтворювала зміст твору своїми словами, зберігаючи логіку, емоційність і цілісність оповіді.

Під час оцінювання розповідей дітей вихователька звертала увагу на: послідовність і зв'язність мовлення; точність передання змісту; уживання

епітетів і порівнянь; правильність граматичних конструкцій; інтонаційну виразність і самостійність висловлювання.

Такий підхід дозволив сформувати в дітей уміння не лише переказувати зміст художніх творів, а й творчо інтерпретувати його, що свідчить про високий рівень розвитку зв'язного мовлення, уяви та мислення дітей старшого дошкільного віку.

2.2. Порівняльний аналіз результатів експериментального навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів

На контрольному етапі дослідження, задля виявлення ефективності запропонованої методики навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів, було проведено порівняльний аналіз рівнів сформованості умінь дітей експериментальної та контрольної групи переказувати художні твори. Для цього обом групам пропонувалися завдання за аналогічною методикою, що використовувалася на констатувальному етапі дослідження. Результати дослідження дозволили оцінити ефективність розроблених теоретико-методичних засад навчання дітей переказу художніх творів та виявити рівень розвитку їхньої мовленнєвої компетентності.

Результати виконання дітьми старшого дошкільного віку завдань за когнітивно-мовленнєвим критерієм на контрольному етапі дослідження наведено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Порівняльні результати виконання дітьми старшого дошкільного віку
завдань за когнітивно-мовленнєвим критерієм
(контрольний етап у %)

Група	Когнітивно-мовленнєвий критерій						Середнє арифметичне		
	П 1			П 2					
	Д	З	Н	Д	З	Н	Д	З	Н

ЕГ (до експерименту)	18,2	35,6	46,2	17,6	36,2	46,2	17,9	35,9	46,2
ЕГ (після експерименту)	27,5	54,6	17,9	28,1	55,3	16,6	27,8	54,9	17,3
КГ (до експерименту)	18,8	35,2	46	17,3	36	46,7	18	35,6	46,4
КГ (після експерименту)	19,2	36,1	44,7	18,5	36,4	45,1	18,8	36,3	44,9

Умовні позначки:

ЕГ – експериментальна група;

КГ – контрольна група;

Д – достатній рівень;

З – задовільний рівень;

Н – низький рівень

П 1 – правильне та логічне відтворення змісту художнього твору;

П 2 - доречність слововживання під час переказу.

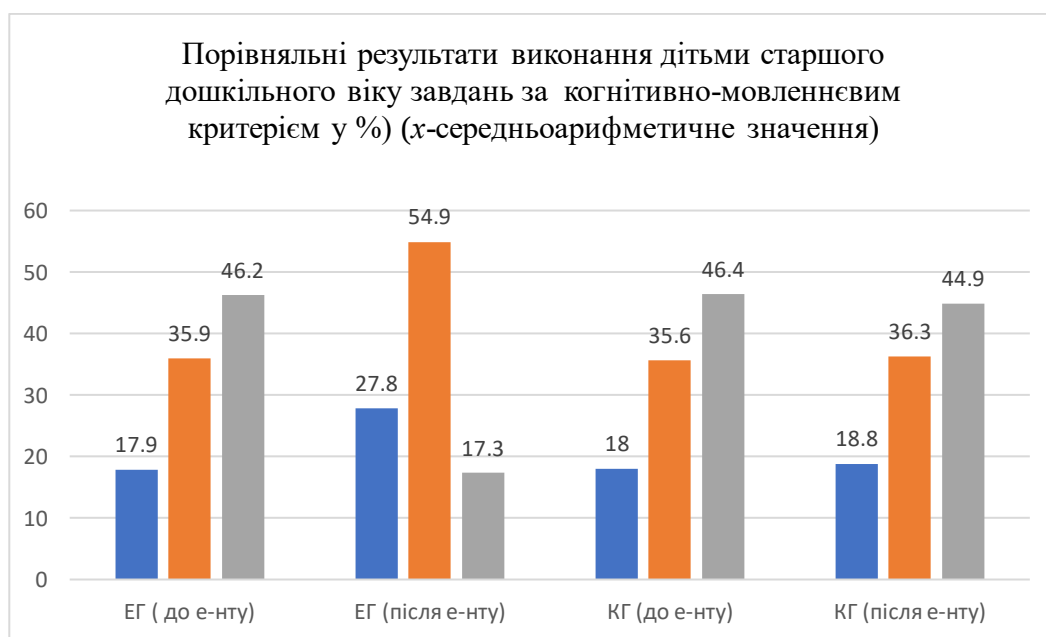

Рис.2.1. Порівняльні результати виконання дітьми старшого дошкільного віку завдань за когнітивно-мовленнєвим критерієм

Наведені у таблиці 2.5 та рис. 2.1. порівняльні кількісні та якісні дані свідчать про суттєві позитивні зміни у рівнях сформованості когнітивно-

мовленнєвого критерію дітей експериментальної групи після проведення формувального етапу дослідження.

Так, достатній рівень після експерименту продемонстрували 27,8 % дітей експериментальної групи (до експерименту – 17,9 %). Діти цього рівня використовували засоби мовленнєвої виразності, добирали влучні слова та вирази, проте іноді потребували незначної допомоги виховательки у доборі мовних одиниць. Їхні перекази стали більш образними, зв'язними й логічно завершеними.

У дітей експериментальної групи суттєво зріс показник задовільного рівня – з 35,9 % до 54,9 %. Діти цього рівня могли самостійно передавати основний зміст твору, дотримуючись логічної послідовності подій, уживали елементи художнього мовлення, виявляли емоційне ставлення до подій і персонажів.

Після проведення експерименту суттєво зменшився відсоток дітей ЕГ, які перебували на низькому рівні – з 46,2 % до 17,2 %, що свідчить про результативність та ефективність застосованої методики навчання переказу художніх творів дітей старшого дошкільного віку.

У контрольній групі динаміка показників виявилася незначною. Достатній рівень засвідчили 18,8 % (було 18,0 %), задовільний – 36,3 % (було 35,6 %), низький – 44,9 % (було 46,4 %).

Порівняльні результати виконання дітьми старшого дошкільного віку завдань за емоційно-змістовим критерієм представлено в таблиці 2.6. та рис. 2.2.

Таблиця 2.6.

Порівняльні результати виконання дітьми старшого дошкільного віку завдань за емоційно-змістовим критерієм

(контрольний етап у %)

Група	Емоційно-змістовий критерій						Середнє арифметичне		
	П 1			П 2					
	Д	З	Н	Д	З	Н	Д	З	Н
ЕГ	15,3	33,2	51,5	14,6	36	49,4	15	34,6	50,4

ЕГ (після експерименту)	35,4	45,2	19,4	36,1	44,5	19,4	35,8	44,8	19,4
КГ	15	33,7	51,3	14,3	35,7	50	14,6	35	50,4
КГ (після експерименту)	15,8	34,2	50	15	35,5	49,5	15,4	34,9	49,8

Умовні позначки:

ЕГ – експериментальна група;

КГ – контрольна група;

Д – достатній рівень;

З – задовільний рівень;

Н – низький рівень

П1 – розуміння мотивів поведінки персонажів, змісту їхніх вчинків;

П2 – вияв емоційного співпереживання героям, адекватне передавання емоційного забарвлення тексту під час переказу.

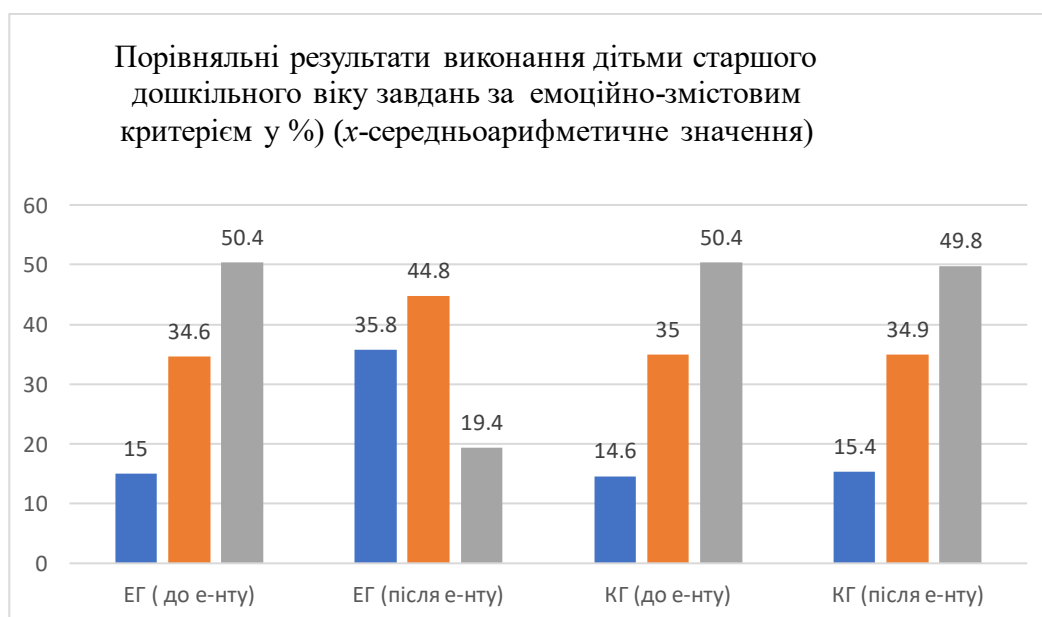

Рис.2.2. Порівняльні результати виконання дітьми старшого дошкільного віку завдань за емоційно-змістовим критерієм

Наведений порівняльний аналіз результатів виконання дітьми старшого дошкільного віку завдань за емоційно-змістовим критерієм (Таблиця 2.6. та Рис. 2.2.) засвідчив позитивні зміни в експериментальній групі після проведення формувального етапу експерименту. Так, на початку дослідження показники

дітей експериментальної та контрольної груп були майже однаковими: достатнього рівня досягли 15 % дітей експериментальної групи та 14,6 % дітей контрольної групи; задовільного – 34,6 % та 34,7 %; низького – 50,4 % і 50,6 %. Це свідчить про те, що більшість дітей на початку дослідження перебували на низькому рівні розвитку емоційно-змістового критерію, що характеризувалося недостатньою емоційністю під час переказу, відсутністю виразності мовлення та невмінням передавати настрій і почуття персонажів художнього твору.

Після реалізації експериментальної методики, спрямованої на розвиток умінь емоційно передавати зміст літературних творів, спостерігається суттєва позитивна динаміка показників у дітей експериментальної групи. Зокрема, кількість дітей із достатнім рівнем підвищилася з 15 % до 35,8 %, а із задовільним – із 34,6 % до 44,8 %. Водночас кількість дітей із низьким рівнем зменшилася майже вдвічі – із 50,4 % до 19,4 %. Це свідчить про ефективність запропонованої методики.

У контрольній групі таких істотних змін не відбулося: показники достатнього рівня зросли з 14,6 % до 15,4 %, задовільного – із 34,7 % до 34,9 %, низького – зменшилися з 50,6 % до 49,8 %. Це підтверджує, що позитивна динаміка в експериментальній групі є результатом цілеспрямованого педагогічного впливу, а не природного розвитку дітей.

Порівняльні результати виконання дітьми старшого дошкільного віку завдань за оцінно-комунікативним критерієм представлено в таблиці 2.7. та рис.2.3.

Таблиця 2.7.

Порівняльні результати виконання дітьми старшого дошкільного віку завдань за оцінно-комунікативним критерієм
(контрольний етап у %)

Група	Оцінно-комунікативний критерій						Середнє арифметичне		
	П 1			П 2					
	Д	З	Н	Д	З	Н	Д	З	Н
ЕГ	14,6	34,5	50,9	13,7	35,3	51	14,2	34,9	50,9

ЕГ (після експерименту)	28,7	53,1	18,2	28,5	53,4	18,6	28,5	53,2	18,3
КГ	14,2	33,8	52	14	35,6	50,4	14,1	34,7	51,2
ЕГ (після експерименту)	15,3	34,5	50,8	15,3	35,1	49,6	15,2	35	49,8

Умовні позначки:

ЕГ – експериментальна група;

КГ – контрольна група;

Д – достатній рівень;

З – задовільний рівень;

Н – низький рівень

П 1 – участь у діалозі за змістом художнього твору, висловлення власних суджень;

П 2 – оцінювання поведінки героїв, зіставлення їхніх вчинків із власними уявленнями про добро і справедливість.

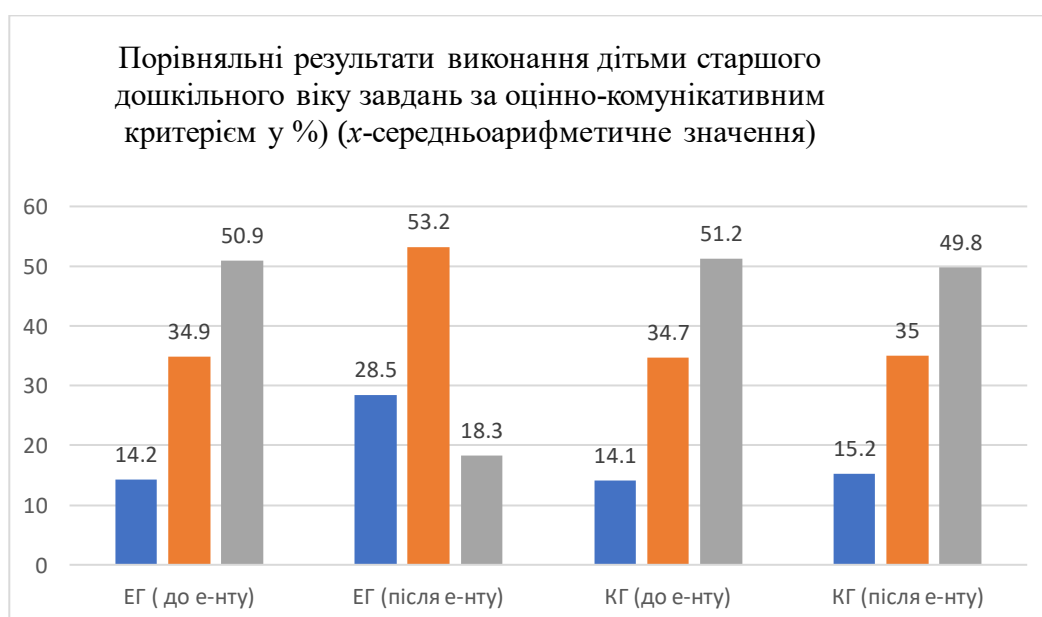

Рис.2.3. Порівняльні результати виконання дітьми старшого дошкільного віку завдань за оцінно-комунікативним критерієм

Порівняльний аналіз результатів реалізації експериментальної методики, спрямованої на розвиток умінь оцінювати події твору та передавати власну позицію під час переказу художніх творів (Таблиця 2.7., та рис. 2.3) засвідчив, що у дітей експериментальної групи відбулися суттєві позитивні зміни і показниках. Так, кількість дітей із достатнім рівнем підвищилася з 14,2 % до

28,5 %, із задовільним – із 34,9 % до 53,2 %. Водночас кількість дітей із низьким рівнем зменшилася майже втричі – із 51 % до 18,3 %, що свідчить про ефективність запропонованої методики щодо формування оцінно-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку.

У контрольній групі істотних змін не відбулося: показники достатнього рівня зросли з 14,1 % до 15,2 %, задовільного – із 34,7 % до 35,0 %, низького – зменшилися з 51,2 % до 49,8 %. Це підтверджує, що позитивна динаміка в експериментальній групі є результатом цілеспрямованого педагогічного впливу.

Отже, результати контрольного етапу експериментального дослідження підтверджують ефективність запропонованої методики навчання дітей старшого дошкільного віку переказувати художні твори.

Висновки з другого розділу

Експериментальна робота з підвищення рівня розвитку умінь дітей старшого дошкільного віку переказувати художні твори включала три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

На констатувальному етапі було встановлено початковий рівень розвитку умінь дітей. Діагностичні завдання та аналіз анкет вихователів і батьків засвідчили, що більшість дітей демонструвала переважно низький та задовільний рівень сформованості умінь переказу художніх творів (казок, оповідань). Діти мали труднощі з логічним відтворенням сюжету, використанням різноманітних мовних засобів, проявом емоційного співпереживання героям. Обмежений доступ до художньої літератури у домашньому середовищі та недостатня системна робота вихователів з навчання дітей переказу художніх творів сповільнюють розвиток зв'язного мовлення, обмежують можливості дітей для творчого мовленнєвого самовираження.

Проведений констатувальний етап педагогічного експерименту дозволив з'ясувати стан розвитку умінь дітей шостого року життя переказувати художні твори та визначити чинники, що впливають на ефективність цього процесу.

Аналіз анкетування вихователів ЗДО засвідчив, що більшість педагогів мають недостатню методичну підготовку щодо навчання дітей переказу художніх текстів, обмежено використовують жанрове різноманіття літератури, недостатньо забезпечені сучасними виданнями, а організація куточків книги у групах часто є неповною. Найчастішими методами підтримки інтересу дітей є інтонаційне читання, використання ілюстрацій та риторичних запитань, проте ці прийоми застосовуються не системно.

Аналіз відповідей батьків засвідчив обмежений доступ дітей до художньої літератури у домашньому середовищі, несистемне читання та недостатню мотивацію до переказу прочитаних творів. Батьки рідко заохочують дітей обговорювати зміст художніх творів, що впливає на рівень розвитку мовленнєвих умінь.

Вивчення чинних освітніх програм показало, що хоча в них передбачені завдання з літературного розвитку дітей старшого дошкільного віку, жодна програма не містить чітких методичних рекомендацій щодо формування навичок переказу художніх творів. Це вказує на наявність методичної прогалини та підтверджує актуальність дослідження.

Результати діагностичних завдань свідчать, що рівень сформованості мовленнєвих умінь дітей за когнітивно-мовленнєвим та емоційно-змістовим критеріями на констатувальному етапі експерименту був переважно задовільним і низьким. Лише невелика частина дітей демонструвала достатній рівень умінь переказу творів, логічно відтворювала сюжет, використовувала багатство словника та проявляла емоційне співпереживання героям.

На формувальному етапі експерименту була реалізована експериментальна методика навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів, що передбачала поетапне опрацювання текстів, використання різноманітних прийомів стимулювання мовленнєвої активності, інтерактивних ігрових завдань, роботи з опорними схемами та ілюстраціями, що сприяло розвитку зв'язного мовлення, пам'яті, уяви та творчих навичок

дітей. В процесі формувального етапу спостерігалось помітне підвищення інтересу дітей до прочитаних творів та їхньої готовності до переказу.

На контрольному етапі було проведено повторну діагностику умінь дітей, що дозволило оцінити ефективність запропонованої методики. Порівняльний аналіз результатів експериментальної та контрольної груп показав суттєве підвищення рівня сформованості навичок переказу у дітей експериментальної групи. Вони демонстрували більш повне відтворення сюжету, використовували мовні засоби для опису дій та емоцій персонажів, проявляли здатність до творчого переказу та оцінки поведінки героїв. У контрольній групі зміни були незначними, що підтверджує доцільність і ефективність спеціально організованих форм роботи з дітьми.

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасних наукових досліджень засвідчив, що проблема навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів є актуальною у теорії та практиці дошкільної освіти. Вчені (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, Н. Луцан, Н. Маліновська) визначають переказ як важливий засіб розвитку мовлення, мислення, пам'яті та творчих здібностей дитини. Переказ художніх творів поєднує когнітивну, емоційну та мовленнєву діяльність, сприяє формуванню вміння виділяти основну думку, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, логічно та емоційно передавати сюжет, оцінювати поведінку персонажів, висловлювати власні судження.

На констатувальному етапі дослідження було проведено діагностику умінь дітей старшого дошкільного віку переказувати художні твори, здійснено анкетування вихователів ЗДО і батьків. Результати констатувального етапу дослідження виявили низький та задовільний рівень сформованості умінь переказу у більшості дітей. За когнітивно-мовленнєвим критерієм діти мали труднощі з правильним і логічним відтворенням сюжету та доречністю слововживання. За емоційно-змістовим критерієм спостерігалось обмежене розуміння мотивів поведінки персонажів, недостатнє емоційне співпереживання героям та відтворення емоційного забарвлення тексту. За оцінно-комунікативним критерієм відзначалася низька активність дітей старшого дошкільного віку в колективному обговоренні творів, обмежене висловлення власних суджень, невміння здійснювати об'єктивну оцінку поведінки героїв.

Впровадження експериментальної методики навчання переказу художніх творів на формувальному етапі забезпечило поетапну роботу з текстом, використання ігрових, інтерактивних, наочних прийомів, роботи з опорними схемами й ілюстраціями, що сприяло розвитку мовленнєвої активності, пам'яті, уяви та творчих здібностей дітей. Результати формувального етапу засвідчили підвищення інтересу дітей до прочитаних творів, їхньої готовності до переказу, участі у сюжетно-комунікативних завданнях.

Контрольний етап дослідження підтвердив ефективність запропонованої експериментальної методики навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів. Так, у експериментальній групі за всіма визначеними показниками та критеріями відбулося збільшення кількості дітей із достатнім та задовільним рівнями сформованості умінь переказу художніх творів. Діти демонстрували більш повне і логічне відтворення сюжету, доречне слововживання, адекватне відтворення емоційного забарвлення тексту, активну участь у колективному обговоренні; формували власні оцінні судження щодо поведінки персонажів. У контрольній групі подібні зміни були незначними, що підтверджує результативність та доцільність застосування експериментальної методики.

Отже, результати дослідження переконливо доводять, що запропонована методика навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх творів забезпечує систематичне та цілеспрямоване формування мовленнєвих, когнітивних, емоційних та комунікативних умінь, сприяє розвитку творчого мислення, інтересу до художньої літератури та готовності до самостійного переказування текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщук А. Культура мовлення та виразне читання : навч.-метод. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 134 с.
2. Беленька Г. Родинні читання: відновимо добру традицію! *Дошкільне виховання*. 2019. № 2. С. 17–19.
3. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». За заг. ред. О. В. Низковської. ТОВ «Мандрівець», 2021. 256 с.
4. Білан О.І. Розповідання за ілюстраціями в дошкільних навчальних закладах : метод. посіб. Львів : Аверс, 2003. 80 с.
5. Богданець-Білокаленко Н. Д. Дитяча література як важливий складник у вихованні толерантності дітей дошкільного віку. *Acta Pedagogica Volynienses*. 2023. Вип. 1. С. 10–17
6. Богданець-Білокаленко Н.І. У барвистому віночку. Хрестоматія. Навч.посібник для роботи з дітьми у дошкільн.навч.закладах. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2012. 728 с.
7. Богуш А. М., Березовська Л. І. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності: монографія. Одеса: МП Черкасов, 2008. 203 с.
8. Богуш А. М., Гавриш Н. В., Котик Т.М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у ДНЗ. Київ : Слово, 2006.
9. Богуш А. М., Монке О.С., Формування оцінно-етичних суджень у дітей старшого дошкільного віку. Одеса: ПНЦ АПН України, 2002. 239 с.
10. Богуш А., Луцан Н. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2014. 304 с. 32
11. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення і навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2022, 327 с.
12. Ватаманюк Г. Робота з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти. Теорія та практика. Київ : КНТ, 2019. 480 с.

13. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі. Видавництво: Літера лтд. Київ 2011, 364 с.

14. Вашуленко О.В. Формування у молодших школярів умінь створювати власні висловлювання на уроках літературного читання. методичні рекомендації. Київ: Педагогічна думка, 2020. 71 с.

15. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

16. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. Донецьк.: ТОВ «Лебідь», 2001. 218 с.

17. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі. Луганськ: Алма-Матер, 2007.

18. Гавриш Н. Книжка – вихователь і учитель, або Як допомогти дитині відкрити важливі смисли за допомогою художнього твору. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2019. № 6. С. 4–11.

19. Гавриш Н. Кондратець І. Дитина і книжка: новий формат взаємодії. *Дошкільне виховання*. 2022. № 1. С. 6–10.

20. Гавриш Н. Про ефективне використання художнього слова в освітньому процесі дошкільного закладу. *Освіта Донбасу*. 2019. № 1. С. 35– 41.

21. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят : навч.- метод. посіб. Київ : Шкільний світ, 2016. 120 с.

22. Гавриш Н. Технологія «Художнє слово і дитяче мовлення» : метод. посіб. Київ : Слово, 2012. 11 с.

23. Гавриш Н. Художня література в освітньому процесі: сучасні технології. *Дошкільне виховання*. 2021. № 2. С. 4–9.

24. Гавриш Н., Крутій К. Як змінювалися підходи до розвитку мовлення дітей. *Дошкільне виховання*. 2019. № 10. С. 7–10.

25. Гнізділова О., Лукашова Ю. Виховний потенціал сучасної дитячої літератури у процесі професійної орієнтації дошкільників. *Науковий вісник*

Ізмаїльського державного гуманітарного університету. 2020. Вип. 49. С. 15–22.

26. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : навч.-метод. Посібник. Київ: Світлич, 2019, 160 с.

27. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 375 с.

28. Горошкіна О.М. Жанровий аспект розвитку мовлення учнів. *Освіта та педагогічна наука.* №2 (151).

[URL:https://dspace.lgpu.org/bitstream/123456789/579/1/Goroshkina_ua.pdf](https://dspace.lgpu.org/bitstream/123456789/579/1/Goroshkina_ua.pdf)

29. Грипич С.Н. Роль дитячої художньої літератури у формуванні особистості та мовного розвитку дитини. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти* : зб. наук. пр. «Наукові записки» Рівненського державного гуманітарного університету. 2012. Вип. 5 (48). С. 136 –139.

30. Давидченко І. Цілісність педагогічної системи підвищення культури мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2016. № 2. С. 24– 30.

31. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років відповідно до Базового компонента дошкільної освіти. Наук. кер. проєкту : В. О. Огнев'юк. Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. 2020. 440 с.

32. Дронова О. Дитина у світі книги: педагогічні умови розвитку художньої творчості дошкільників. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.* Серія: Педагогіка і психологія. 2016. № 1. С. 69–75.

33. Дуткевич Т. Психологічні умови спілкування дошкільника з дорослими у процесі роботи з дитячою книжкою. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету.* Серія педагогічна. 2017. Вип. XIII. С. 198–202.

34. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012, 424 с.

35. Єгоркіна К.В., Омеляненко А.В. Формування в дітей старшого дошкільного віку умінь переказувати художні твори. *VI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція* (20–21 квітня 2023 р., м. Запоріжжя). Бердянськ : Бердянський державний педагогічний університет, 2023. С. 134.

36. Єменець А. Як книги допомагають виховувати. *Зростаємо разом*. 2021. № 1. С. 16–19.

37. Закон України «Про дошкільну освіту» від 06 червня 2024 року № 3788-IX. Відомості Верховної Ради України. 2024. № 65. Ст. 3895. Чинний від 01.01.2025 р.

38. Захарчук З., Ткачук О. Ефективні способи опрацювання партитури виразного читання. *Нова педагогічна думка*. 2023. № 2. С. 102–107.

39. Калмикова Л.О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс: навч.-метод. посіб. К.: Видавничий Дім : Слово, 2016. 384 с.

40. Капська А. Й. *Виразне читання*. Київ : Вища школа, 1990.

41. Караман С.О. Види робіт з розвитку зв'язного мовлення. *Укр. літ. в загальноосвіт. шк.* 2014. № 4. С. 18-20.

42. Качак Т., Круль Л. Змістові та методичні аспекти вивчення дисципліни "виразне читання" студентами педагогічних спеціальностей. *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. № 22. С. 105–111.

43. Клімова К. Я. *Основи культури і техніки мовлення : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ : Ліра, 2007. 240 с.

44. Коненко О. На заняттях у грі та праці формування у старших дошкільників пояснювального зв'язного мовлення. *Дошкільне виховання*. 2017, №10, с. 7.

45. Котик Т. М. Методика навчання дітей української мови в дошкільному закладі. Київ : Вища школа, 1994. 157 с.

46. Кочан І. М., Захлюпана Н. М. Словник-довідник із методики викладання української мови. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. 205 с.

47. Крутій К. Л. Зданевич Л. В. Сторітеллінг : мистецтво розповідання, або Як зацікавити й мотивувати дітей. *Дошкільне виховання*. 2017. № 7. С. 2-6.
48. Крутій К. Створення мовленнєвого середовища: теоретичні засади і практична реалізація. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» Лтд, 2006. 168 с.
49. Луцан Н. І. Мовленнєва ситуація як засіб розвитку зв'язного мовлення дошкільників. *Наука і освіта*. 2002. № 3-4. С. 86-89.
50. Луцан Н. І. Розвиток зв'язного мовлення дошкільників в мовленнєво-ігровій діяльності : лінгводидактичний аспект. *Наука і освіта*. 2014. № 10. С. 119 – 122.
51. Луценко І. Дитина і дорослий : вчимося спілкуватися: готуємось до мовленнєвого спілкування з дошкільниками: навч. вид. Київ, Світич, 2008. 202 с.
52. Луценко І.О. Розвиваємо мовлення і спілкування. Київ: Аконіт, 2006.
53. Майовець А. Вплив технологічних чинників на особливості відтворення та художньо-образний лад ілюстрацій в книгах для дітей (на прикладі митців львівського мистецького середовища). *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2019. № 9–10. С. 37–42.
54. Методика навчання української мови в початковій школі: навч.- метод. посібн. / за наук. ред. М.С. Вашуленка. Київ: Літера ЛТД, 2010. 364 с.
55. Моторіна Д., Сиротенко В. Формування навичок виразного читання в умовах дистанційного навчання. *Молодий вчений*. 2023. № 3(1). С. 82–84.
56. Наумчук М. М., Лушпинська Л. П. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови. Тернопіль : Астон, 2003. 87 с.
57. Овчиннікова А. Виразність і логіка мовлення в системі К. Станіславського. Правове життя сучасної України : у 3 т. : *матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / ред. М. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 52–55.
58. Олійник Г. А. *Виразне читання. Основи теорії : посібник для вчителів*. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 224 с.

59. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.

60. Панченко Т. Особливості виразного читання прозових творів (на прикладі казок). *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 546–549.

61. Пасічник А. Мовленнєві заняття в системі сучасної дошкільної освіти. *Вихователь методист дошкільного закладу*. 2009, №2, с. 53–58.

62. Педагогічна спадщина Софії Русової в контексті сучасності : *Матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.*, 24–26 берез. 2016 р. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 150 с.

63. Петренко О. Читання на просторах дитинства. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 12. С. 1.

64. Петрик О.В. Навчання грамоти дітей шестирічного віку. Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС. Лтд», 2001. 96 с.

65. Піроженко Т. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 152 с.

66. Піроженко Т. О. Мовлення дитини : психологія мовленнєвих досягнень дитини : навч. посіб. Київ : Главник, 2005 112 с.

67. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : підручник, 2-ге вид., доповн. Київ : Академвидав, 2013. 464 с.

68. Придумай слово: мовні ігри для дошкільнят / В.Сухар. Харків : Ранок, 2011. 160 с.

69. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Наказ МОН від 12.01.2021 року № 33.
URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

70. Просенюк А. Виховання інтересу до змісту художнього твору в дітей дошкільного віку в умовах сім'ї. Формування особистості дошкільника в умовах сім'ї / ред. Т. Жаровцева. Одеса : Бондаренко М.О., 2016. С. 111–138.

71. Райт Норман Г. Як говорити так, щоб діти нас слухали / пер. з англ. О. Гладкого. Львів : Свічадо, 2015. 140 с.
72. Рібцун Ю. Грати словом і в слові. *Дошкільне виховання*. 2005. № 2. С. 10–21.
73. Рібцун Ю. Мовленнєві намистинки для маленької дитинки : навч.-метод. посібник. Київ : Літера ЛТД, 2010. 160 с.
74. Рібцун Ю. Сходінками правильного мовлення : навч.-методич. посібн. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 240 с.
75. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / за ред. М.І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
76. Степанова О. Культура мовлення та виразне читання : навч.-метод. посіб. Рівне : О. Зень, 2016. 206 с.
77. Степанова Т. Педагогічні умови формування професійномовленнєвої культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. *Наука і освіта*. 2015. № 9. С. 166–170.
78. Сучасний тлумачний словник української мови: 50000 слів / за заг. ред. В.В. Дубичінського. Харків : Школа, 2006. 832 с.
79. Тесленко С. Організаційний аспект виховання культури мовлення старших дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. № 2. С. 186–190.
80. Товкач І. Підготовка студентів до формування основ культури читання дітей дошкільного віку. *Народна освіта*. 2019. Вип. 2. С. 100–106.
81. Федіна Ю. Освітньо-виховний потенціал ілюстрації дитячої книги. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 35. С. 119–124.
82. Федотова С. Особливості формування навички виразного читання у дітей дошкільного віку. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Педагогічні науки. 2019. Вип. 178. С. 207–211.

83. Чекаліна В.А. Формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку у процесі навчання переказу літературних творів. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ : Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, 2014.

84. Черниш Н. Методична модель навчання виразного читання поезії. Теоретична і дидактична філологія. 2014. Вип. 17. С. 204–214.

85. Я у світі : програма розвитку дитини від народження до шести років. наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ

Тема: Теоретико-методичні засади навчання дітей переказу художніх творів

Інструкція: Будь ласка, відповідайте чесно. Ваші відповіді допоможуть оцінити стан навчання дітей переказу художніх творів і визначити ефективні педагогічні підходи.

1. Як Ви розумієте поняття «художній твір» у контексті роботи з дітьми старшого дошкільного віку? (відкрите запитання)

2. Які жанри художньої літератури Ви використовуєте для навчання дітей переказу творів?

- Казки
- Оповідання
- Вірші
- Повісті
- Народні казки/фольклор
- Інше (вказіть)

3. Які види дитячих книжок переважають у Вашій групі для роботи над переказом?

- Книжки-картинки
- Авторські збірки
- Хрестоматії
- Книги для самостійного читання
- Інше (вказіть)

4. Чи облаштований у Вашій групі куточок книги або міні-бібліотека для дітей?

- Так, куточок книги
- Частково (книги на полицях або столах)
- Ні

5. Які методи Ви застосовуєте для навчання дітей переказу художніх творів?

- Читання та обговорення тексту
- Переказування дітьми прослуханого твору
- Ігри за змістом творів
- Драматизація/театралізація
- Вивчення віршів напам'ять
- Інше (вказіть)

6. Як часто Ви проводите заняття з розвитку умінь переказу художніх творів?

- Кожен день
- 2–3 рази на тиждень

- 1 раз на тиждень
- На інтегрованих заняттях

7. Які прийоми Ви застосовуєте для підтримання інтересу дітей до переказу творів?

- Інтонаційне читання
- Використання ілюстрацій
- Риторичні запитання
- Рухові або драматичні вправи
- Інше (вказіть)

8. Які труднощі виникають у дітей під час навчання переказу художніх творів?

(відкрите запитання)

9. Як Ви оцінюєте зацікавленість дітей у переказуванні художніх творів?

- Дуже висока
- Середня
- Низька
- Важко оцінити

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ

Тема: Теоретико-методичні засади навчання дітей переказу художніх творів

Інструкція: Будь ласка, відповідайте чесно. Ваші відповіді допоможуть оцінити роль батьків у розвитку мовленнєвої діяльності дітей та формуванні навичок переказу художніх творів.

1. Як часто Ви читаєте дитині художні твори вдома?

- Кожен день
- 2–3 рази на тиждень
- 1 раз на тиждень
- Рідше

2. Які жанри художніх творів найчастіше читаєте дитині?

- Казки
- Оповідання
- Вірші
- Повісті
- Народні казки/фольклор
- Інше (вказіть)

3. Чи обговорюєте Ви з дитиною зміст прочитаного твору?

- Завжди
- Часто
- Рідко
- Ніколи

4. Чи заохочуєте Ви дитину переказувати прочитаний твір?

- Так, регулярно
- Іноді
- Ніколи

5. Якими способами Ви підтримуєте інтерес дитини до художніх творів?

- Читання з інтонацією
- Використання ілюстрацій
- Рольові ігри за змістом твору
- Розмови та запитання про сюжет
- Інше (вказіть)

6. Чи є вдома спеціальне місце або куточок для дитячих книг?

- Так
- Частково
- Ні

7. Які труднощі Ви помічаєте у дитини при переказуванні прочитаного? (відкрите запитання)

8. «Які форми заохочення до роботи з дитячою книжкою Ви використовуєте?»

9. Як Ви оцінюєте свій рівень обізнаності щодо розвитку навичок переказу художніх творів у дітей?

- Високий
- Середній
- Низький
- Важко оцінити

Конспекти занять, ігор, розваг з дітьми старшого дошкільного віку

Заняття з художньої літератури

«Долина дружби Мудрості та Рідної мови» - початок легенди»

Мета: викликати інтерес до художньої книги, допомогти дітям в уточненні поняття «зміст книги (художнього твору)», мотивувати на добровільне залучення дітей до творів художньої літератури. Поповнити словниковий запас словами «оповідання», «легенда», «повість», «байка».

Матеріал: скриньки або торбинки з дитячими книгами та масками бджілок усередині.

Хід заняття:

Вихователька пропонувала дітям прослухати нову казку про прекрасну та плідну історію дружби.

«Давно це було, жила – була Мудрість. От одного разу зустріла вона красуню – Мову рідного народу. Вони зразу потоваришували. От йдуть вони далі і бачать велику пустелю, де нічого не живе: птахи не співають, вода не дзюрчить, квіти не ростуть, не ллється благозвучна пісня – це пустеля недолугості. І лише беззмистовні слова, негарні та нерозумні вчинки блукають по ній. І сказала Мудрість: «Не для того я по землі ходжу, щоб засихало все від неуцтва», а її подруга відповіла: «Я допоможу тобі». І з'явилося перше оповідання. Воно було схоже на гілочку з маленькими зернятками. Буйні вітри стихли, все навкруги неначе чекало цієї появи. Раптом птахи прилетіли та рознесли зернятка по всій пустелі. А Мудрість і Мова від радості дзвінко й гучно засміялись, і все навкруги: і вітерець, і хмаринки, і пташки, і земля почули в цьому дзвінкому сміхові слова: «Сила життя в дружбі».

А що ж зернятка? Скажу зразу, що не всі з них попроростали. Хоча і Мудрість, і Мова доглядали за ними: Мова щедро поливала, Мудрість чатувала, аби ніяке пусте чи беззмистовне слово з пустелі не потрапило та не пошкодило появи нових плодів дружби Мудрості й Мови. Інші зернятка проросли і перетворилися на гарні квіти, які мали свою назву: оповідання, казки, легенди, байки, повісті.

Заспівали Мудрість і Мова свою пісню дружби, й наповнилися квіти прекрасним нектаром – змістом. Все навкруги заповнилося ароматом від цих чудесних створінь. Всі вони були різні за розміром, кольором, але в них було одне спільне – вони прикрашають життя: несуть добрі, розумні знання. Вони навіть можуть лікувати, адже можуть втішати, вони навіть можуть зробити багатим того, хто вип'є цього нектару, бо ушляхетнюють бажання й збагачують роздуми; вони можуть допомогти мандрувати. А той, хто сподобає цей нектар на все життя – буде розумним завжди і буде в змозі допомогти подругам, про які я вам розповіла, побороти пустелю неуцтва».

Вихователька зверталася до дітей із запитанням: «А ви хочете

допомогти подругам поборотися з пустелею неучтва». Відповідь дітей була позитивною.

Вихователька: «Для цього вам потрібно скуштувати нектару. А як же ми дістанемося до долини Мудрості й Мови?».

Вихователька просить дітей заплющити очі й разом з нею повторити слова:

«Мудрість, прилети, завітати на твою долину допоможи».

(Поки діти тримають очі заплющеними, перед ними кладуться скриньки (торбинки) з заздалегідь заготовленими наборами). Вони відкривають скриньки, а там – маски бджілок.

Вихователька: «Отже, ми туди полетимо як бджілки» (просить надягнути маски бджілок, сама теж вдягає маску). Вихователь : « Погляньте, у скриньках ще щось є».

(Діти беруть із скриньок (торбинок) яскраві, гарно проілюстровані художні книжки для дітей).

Вихователька: «Я зрозуміла – плоди дружби й Мудрості у нас в руках». (Вихователь пропонує дітям погортати книжки, помилуватися ними). Вихователь: «Діти, пам'ятайте, що вкусить солодкого нектару від цих плодів той, хто буде працьовитим, уважним, активним у пошуках нових знань, адже нам треба дістатися долини, щоб поборотися з пустелею неучтва».

Вихователька запитувала дітей: «У вас у скриньках (торбинках) більше нічого немає?» Отримавши відповідь дітей: «Ні», продовжує: «А в мене є» і дістає мапу з схемою.

Вихователька: «Гляньте, діти, тут вказано шлях, як ми будемо діставатися до цієї долини», щоб потіснити від неї подалі пустелю».

І перше місце, куди ми з вами завітаємо – бібліотека, це місце, де живуть книги і вже давно дарують свої знання дітям, хто перемагає неучтво, погані слова, лінощі».

Після розповіді цієї історії дітям пропонується поміркувати, чому не всі зернятка плодів дружби Мудрості й Мови, які перенесли пташки, проросли.

Конспекти заходів із вихователями та дітьми старшого дошкільного віку на формувальному етапі експерименту

«Круглий стіл» для вихователів

Тема: Чи потрібно читати художні твори дітям ?

Мета: активізація роботи вихователів, спонукання на ефективну роботу з питання виховання інтересу в дітей старшого дошкільного віку до змісту художніх творів.

Матеріал: аркуші паперу, ручки.

Хід проведення

Експериментатором проголошувалося вступне слово :

«Шановні вихователі, батьки! Сьогоднішня зустріч з вами присвячена темі не новій в сучасній педагогіці. Але питання прилучення дітей до художнього слова як до значущого чинника виховання підіймається знову, бо всі ми є свідками, як суспільство віддаляється від культури й насолоди читання художньої літератури. Причини різні: це і потужна інформатизація, це і пропозиція іншого формату прийняття знань, задоволення допитливості, це і звичка схоластично приймати констатацію факту про певну подію без образного оформлення думки. Визнаючи означене питання важливим, ви, шановні вихователі, запрошуєтеся до розмови. Сподіваюсь, що в процесі її протікання ми дійдемо до раціональних та корисних висновків. Перед Вами є аркуші паперу, розділені на дві частини. Зазначте, що, на Вашу думку, у змінах сучасних носіїв інформації гарно впливає на гармонійний розвиток дитини (в одній половині аркушу зі знаком «+»), а що сприяє віддаленню від нього (друга половина аркушу зі знаком «- »).

Учасники круглого столу виконували цю роботу впродовж 2-3 хвилин.

Ведучий: «Шановні вихователі! Дякую Вам за роботу. Перед Вами є інший аркуш паперу. Він також розділений на дві частини. Зазначте, будь ласка, Вашу думку щодо впливу художнього твору на дітей у сучасному суспільстві. Якщо Ви згодні з тим, що художній твір має великий вплив, зазначте вашу думку та її пояснення в першій частині аркушу зі знаком «+». Якщо Ви вважаєте, що зменшення вартості художнього слова у вихованні є виправданим у сучасному суспільстві, зазначте свою думку в другій половині цього аркушу зі знаком «- ».

Після цього учасники «круглого столу» висловлювали свої думки за наявності озвучених аргументів. Ведучий виступав у ролі координатора розмови у бік визнання необхідності знаходження ефективних форм роботи у процесі виховання дітей – дошкільників з наявним бажанням останніх до художньої літератури, використовуючи вислови класиків вітчизняної та зарубіжної педагогічної науки, ознайомлюючи батьків з результатами бесід з дітьми, коментуючи окремі вислови учасників «круглого столу». Висловлювалися розмірковування учасників «круглого столу» щодо оптимізації використання художніх книг традиційного формату та принад сучасної цивілізації.

В кінці методичного заходу всім учасникам «круглого столу» висловлювалася подяка й пропонувалося записати свій висновок й незрозумілі питання з розмови, озвучити їх. Для цього кожному давалося коротке слово («бліц – соло»). Записи висновків і питань учасників «круглого столу» залишалися в методичному кабінеті для продовження роботи по їх вирішенню.